

కలాభి వర్ణన గ్రంథ మాల. ౨.

రామ దేవ విజయము

గ్రంథ కర్త

శ్రీ పాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి

కలాభి వర్ధనీ గ్రంథమాల

రామదేవవిజయము.

అను

రెడ్డిచరిత్ర.

శ్రీ కృష్ణ దేవాయ అంధ్ర బాహునితయమ్మ.

శ్రీవాచ సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి ప్రణీతము.

మొదటి కూర్పు.

రాయవరము.

శ్రీ భారతీ తిలక శ్రీమద్రామర శాల యందు నల్లమిల్లి నత్తిరెడ్డి గారిచే
ముద్రింపబడి గ్రంథకర్త గారిచే బ్రకటింపబడియె.

౧౯౧౩,

గో. రయిట్)

(వెల. ౦ - ౬ - ౦ లు.

శ్రీ ర స్తు.

సీ. ప్రధిత స త్తి ,, మహాన్వనానూభి సోముఁడై
 తగిన వీరన్న, యే సుగుడి తండ్రి
 సంతత పతినామ చింతా పరాయణ
 యగు 'బుల్లెమాంబ' యే యనఘు తల్లి
 అమలాంత రంగ, భ ర్తృంధ్రీ సంపూజన
 పర వీరమాంబ, యే సరసు రమణి
 సౌందర్య మూర్తులౌ , సత్యనారాయణ
 వీరనా, హ్వయు లే యుదారు సుతులు

గీ. అలరు, బొలమూరు, సకును సహాయదండ
 నాధికారియెతండు, కావ్యామలామృ
 తమ్ము సతతమ్ము గ్రోలు నెతండెతండు
 , వీరభద్రండు , చంద్రికా విమలయశుండు

గీ. కొంతవఱకులిఖించి హేత్వంతరమున
 నిలిపి, క్రమ్మఱ బ్రకటింపఁ దలఁచి మదిని
 దివిరి 'మిథునాను రాగ' మౌ నవల రచన
 సేయుచుడంగఁ గూర్చినెచ్చెలులగూడి

గీ. పరఁగ నూఁటుంటి కొకనాఁడువచ్చి, ,, రాసు
 దేవవిజయమ్ము, నాలించి తృప్తహృదయుఁ
 డగుచు, స్వకులాభి మానమ్మునాత్మఁదలఁచి
 యచ్చు వేయించె దీనినత్యాదరమున.

వీ రి క్క

భూమంచిరెడ్డి దశ విధ రెడ్లలోని యొక శాఖ వారు. ఇంగ్లీ క
థ యెందుండి గ్రహింపఁ బడినదో యాప్రబంధమున భూమంచి రెడ్లకుఁబం
ట రెడ్లను నామాంతర మున్నట్లు చెప్పఁ బడినది. “భూమంచి రెడ్ల చరి
త్రమును నొకయముద్రిత ప్రబంధము మాగ్రామ నివాసుఁడును భూమం
చి రెడ్డియు నగు శ్రీయుత నత్తి సుబ్బారాయని చెంత నున్నది. అది కఠిన
శైలి నుంట నుపలక్షించి మధ్యాగినేయఁడగు శ్రీయుత మల్లాది బుచ్చి వేం
కట రా వాప్రబంధము సంగలి కథను సుబ్బ శైలిని వచనముగ వ్రాసె
ను. దానిని మూల గ్రంథముతో నడి చూచు చుండఁగా నా కీ వీర రస
ప్రధాన మగు కథ దొరకెను. అద్భుత ముగ నున్న యొకథ నాటకము
గ వ్రాసిన బాగుండు నని చూవకొనుగుణముగఁ గొన్ని మార్పులుగావిం
చి ౨౭ - ౧౦ - ౧౯౧౨ తేదీ మధ్యాహ్నము రెండు గంటలకుఁ బ్రా
రంభించి ౩ - ౧౧ - ౧౯౧౨ తేదీ రాత్రి యెనిమిది గంటలకు ముగించితి.

అతి శయోక్తులు గల ప్రబంధముల సంగతి యటు లుంచి యాం
ధ్ర దేశ చరిత్రమును జనవిన వారికి రెడ్ల ప్రాభవము పౌరుషము సంగ్రా
మ వైదగ్యము మున్నగు నుత్కృష్ట గుణములు విశదము లగును. ఇ
ప్పటికిని నైజాము రాష్ట్రము నందును దత్తాంతముల యందును రెడ్ల
ప్రాభవము వెలుంగుచున్నది. శ్రీయుత వివేక చంద్ర పాలుఁడు.. నేను తర
సర్కారులలోఁ బ్రయాణము సేయుచుండఁగా నాఱుగురు రెడ్డి కులజులను
జూచుట కటస్థించినది. నేను ప్రపంచము నందలి మూఁడు ఖండములను
జూచితిని. కాని వారి కంటెదేహ దార్ధ్యము గల వారిని జూచి యుండలే
దు. వారి తేజః పటములను దీసి కొని “హిందూ మాతా! నీకు దేహ దా

రథము లేదని యెవడు చెప్పగలడు? అని న్నాయఁ దలంచి కొంతకాలము నని
వాక్రుచ్చెను. ఇప్పటికి నిట్టి యున్నత గౌరవములకుఁ బాత్రులై యున్న
రెడ్డి పౌరుషమును నేను పూర్తిగఁ బ్రదర్శింపఁ జాలక పోయితి నేమో
యని సందియ మగుచున్నది.

నా యీ నాటకము నామూలాగ్రముగ విని కు లాభిమానముచే
ముద్రపించిన శ్రీయుత సత్తి వీర భద్రునకును, నేఁ జేయు తొండరల క
న్నిటికిని దాళి పది దినములలోఁ జక్కఁగా ముద్రించి యొకరిన నొకఁ
ర్ని చెలి కాఁడును. రాయవర గ్రామ వాసియు నగు శ్రీయుత మల్లిడి సత్తి
రెడ్డికిని సంతోష పూర్వకము లగు సనేకాశీర్వాదనములను గావించు చు
న్నాఁడను.

ఇందు దోషము లున్న మన్నింపఁ బండితులు ప్రార్థితులు.

౧౯ - ౨ - ౧౯౧౩.
ఫాలగూరు, గోదావరి జిల్లా.

ఇట్లు,
శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి.

అష్టావధాని,

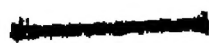
ఈ నాటకమున వచ్చు పాత్రములు.

రామ దేవారెడ్డి.
భానుమంత రెడ్డి.
ధర్మా రెడ్డి.
హేమ కూటా రెడ్డి.
నీల కంఠా రెడ్డి.
మహా దేవ రెడ్డి.
ప్రళయ భైరవుడు.
చంద్ర సేనుడు.
సుబాహుడు.
వీర సేనుడు.
గోపాల వర్మ.

ఇంకను బ్రాహ్మణుడు పరిచారకులు మొదలయిన వారు వచ్చె

దరు.

రామ దేవవిజయము.

దహన నమ్మితానూనూ విదగ్ధ హృదయ
మగుచు దండెత్తి వచ్చెఁ జౌర్య ప్రవృత్తి.

నూత్ర—ఏమీ? క్షత్రియులు రెడ్లతోఁ బోర వచ్చినారా?

మాంరి—ఆవార్త క్షణము క్రిందట సార్వభౌమునకును, నిష్పద
పౌరులకును దెలిసినది. పౌరు లా విషయమును గుఱించియే కళవళ పడ
చున్నారు. క్షత్రియులతోఁ బోరుటను గుఱించి సార్వభౌముఁడు గొ
లువు దీర్చునట.

నూత్ర—అట్లయిన మన మటుకుఁ బోయి చూచి వత్తము రమ్ము

(ఇరువురు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ప్రస్తావన.

శ్రీ రస్తు.

రామ దేవ విజయము.

ప్రథమాంకము.

[కొలువు కూటము.]

(రామదేవారెడ్డి, భానుమంతరెడ్డి, ధర్మారెడ్డి, హేమకూటారెడ్డి, తగు
పరివారము ప్రవేశించుచున్నారు.)

రామ—తమ్ముడా! ధర్మారెడ్డి! చంద్రసేనాది క్షత్రియులు మ
నపై దండెత్తి వచ్చుచున్నారను వార్త నిజమేయై యుండునా?

ధర్మ—అన్నా! సార్వభౌమా! నిజమే యని చెప్పుట కనేక
కారణము లున్నవి.

శ్రీ. క్షత్రియుల్ పాలించు నకల రాజ్యమ్ములు
మనవారు మును లాగి కొనుట యొకటి

జన పాలనమొనర్చు క్షత్రియు లెల్లఱు

నొగి గప్పముల నిచ్చుచుంట యొకటి

క్షత్రియులకు నెందు స్వచ్ఛంద విహారణ

మొనరింప వీలు గాకుంట యొకటి

ఒకనాటికన్న మఱొక్క రోజున మన

మొగి వృద్ధి గాంచుచు నుంట యొకటి

శ్రీ. క్షత్రియుల్ గొంతమంది దుర్గర్వము విడి

గౌరవముతోడ మన చెంతఁ జేరు టొకటి

బాహుజులు మన పై నెత్తి వచ్చుటకుఁ గ

నంగ నివి యన్నియును గారణములె గావె?

రామ—తమ్ముడ! వారు మనకు సామంతులరై యున్నారని మనము. వారి నగౌరవము సేయుచున్నామా? వారు మన కన్న జాతిచే ఖునులగుటచే నుచిత గౌరవము లొనర్చి మన కొలువున నగ్రస్థానం బొ పంగుచునే యున్నారము. “ నాల్గవ జాతివారగు భూమంచిరెడ్లకు మన ము సామంతులమై యుండమా ” యని దురభిమానమున నేవియో కొన్ని స్వల్ప కారణములను జూచికొని, మనము వారికిని, దేశమునకును తేసిన యుపకారములను మఱచి మన మీఁదికి వచ్చెదరా?

ధర్మా—మీ కానందియమేల? ప్రజా సౌఖ్యము నపేక్షించు వారెవరు నియ్యెడ మన మీఁదికి రారు. కాని క్షత్రియు లిప్పుడు దురభిమాన చేతస్కూలై యున్నారు. దురభిమానము వలన నేమి గాదు?

గీ. ధర్మమును వీడఁ జేయుఁ, గ్రోధమ్ము, బెంచుఁ

బ్రాణముల మీఁది యాసను బాయఁజేయుఁ

దనయు నెడనైన బంధు బంధమ్ము ద్రెంచు

దురభిమానమ్ముచేఁ గాని దురితమున్న?

కావున క్షత్రియులు దప్పకుండ దండెత్తి వచ్చెదరనినమ్మవచ్చును

భాను—(ధర్మారెడ్డితో) వచ్చిన?—

హేమ—యువరాజా! వచ్చిన నేమున్నది?

మ. అనమంబై, విలయ ప్రచండ దహనోద్యుట్టెడ ధారా శిఖా

విసరంబై, తురగాంధ్రు ఘట్ట జనితోద్వేల స్ఫులింగమ్మునై,

యనమాగ్నాయుధధాంధమారవయుతంబా రెడ్లనచ్చొగ్యము

లనదగ్గిం బడి మ్రగ్గి పోదు రిక నేలా? సందియమ్ముడగ.

భాను—సందియమేల? రెడ్ల శౌర్యాన్ని కడ్డు గలదా?

గీ. త్రిత్రయిల శౌర్య వహ్ని దుస్తరమెయైన
రెడ్ల శౌర్యాన్ని చేత నిర్జింపఁ బడును,
ఉదక మన్నిని నార్పివేయు నదె యైన
నింతలో బాడబాగ్నిచే నింకి పోడె?

ధర్మా—బళి బళీ! వత్సా! నిజము సెప్పితివి. మనతోఁ బోర
చ్చి త్రిత్రయిలు విజయము జేకొని మఱుఁ దమ రాజ్యములకుఁ బో
గలరా?

గీ. సింగము వసించు గుహను వసింప వచ్చుఁ
బెద్ద పులి మీనముల మెలిపెట్ట వచ్చుఁ
గొసరి శేషుని పండ్లుండఁ గొట్ట వచ్చు
రెడ్లను జయింపఁ దరమె? త్రిత్రయిల కెందు.

రామ—మనము చేసిన యుపకారములను దలంచికొనియు, దు
స్సహమగు మన శౌర్యమును దలంచుకొనియు త్రిత్రయిలు మన మీఁదికి
రానే రాదు. అట్లుగాక,—

చ. విరివిగ మండు మంటఁ గని వే మధురమ్మగు శండటంచు సం
బరమున వ్రాలి గిట్టి శలభమ్ములపోలిక, రాచవారు సం
గర మొనరింపఁగాఁ దలఁచి గర్వముతో మన పైకి నెత్తి సం
బరమున వచ్చిరేని వడి మ చ్చర వహ్నిని మ్రగ్గి పోవరే!

హేమ—సార్వభౌమా! రాచవారు మనతోఁ బోర వచ్చుటయే
నిజమగు నెడల యుద్ధమునకు మీరు సైతము రావలెనా?

చ. హరిణ చయమ్ముఁ గూల్చెడిని వ్యాఘ్ర కిశోర మొకండె, మత్త భీ
కర కరులక వధించెడిఁ జకాపిక సింగపుఁ బిల్ల యొండె, య
గ్గరుడుఁ డొకండె వేడ్కు నెనకం బెనఁగక ఘణి కోటి నుబ్బుమై
నెర గొను నట్లు లే నొకఁడనే రిపు కోటిని గూల్చి వచ్చెదక.

రామ—హేమకూటారెడ్డి! నీవట్టి వీరుడవే.

గీ. కరమునందుఁ గరాళ ఖడ్గమ్ము దాల్చి
భీమమైనట్టి సంగ్రామ నీమ నిలిచి
రేగి కను లెట్ట జేసిన రిపు బలమ్ము
లడలి యోడవె? నిల్చిన మడిసి పోవె?

భటుడు—(ప్రవేశించి) జయము జయము సార్వభౌమా!

(అని యొక జాబు నొసఁగు చున్నాడు)

రామ—నీ వెచ్చటి వాడవురా?

భటు—దేవా! పాశుపతరెడ్డి గారి చెంత నుండి వచ్చితిని.

రామ—అచ్చటి విశేషము లేమి?

భటు—దేవా! చెప్పటకు నోరాడ కున్నది.

రామ—ఏమిది? తమ్ముడా! ఈజాబునం దే మున్నదో త్వరగఁ జదువుము. (అని యిచ్చుచున్నాడు)

ధర్మా—ఆలకింపుము. (అని చదువును)

దేవా! న్నాయుటకు జే యాడ కున్నది. కృతఘ్నులగు సుబాహు చంద్రసేనులు నీచులగు కొండఱ త్రిత్రయ నృపాలురం గలుపుకొని దేవ ర వారి సార్వభౌమత్వమునకుఁ గళంకము గల్గింప వలె నని తలంచి మన దేశమునం జొచ్చిరి. కొంత సేనతో నే నిటఁ బోరు చున్నాడను. కాని నాతోఁ బోరు సేనలో సుబాహు చంద్రసేనులు లేరు. వాం డ్దిరువురు నగణ్య వాహినిం గూర్చుకొని గ్రామములను ధ్వంసము గావించుచు వేతొక త్రోవనుండి దేవర వారి నరికట్ట వచ్చు చున్నారు. ఇచ్చట నా కేఱుము భయము లేదు. పరాక్రమ సంపన్నమగు రెడ్ల కులమునం బ్రభ విందిన నేను త్రిత్రయలకు జంకు వాడను గానని విన్నవించుకొనుచు

న్నాడను. ఇంతే సంగతులు.

దివ్య చిత్తమునఁ జిత్తగింపవలెను.

ఇట్లు,

విధేయుఁడు,

పాశుపతరెడ్డి, రాజప్రతినిధి.

రామ—ఏమీ త్రిత్రయులు మన రాజ్యములోనే ప్రవేశించి సా
రా? తమ్ముడా! సేనాధిపా! ప్రియతనయా! రాచవారు మన పై దం
డెత్తి వచ్చుట సత్యమో, కల్లమో, కింవదంజియో యని యోచించు
కొనుచుంటిమి. కాని వారిదివఱకే మన రాజ్యములోఁ బ్రవేశించిరని
యెఱుంగఁగైతిమి. ఏమీ త్రిత్రయు లెంత సాహసించిరి!

సీ. చాల గాలమునుండి సమరముల్ సేయమి

భీను లటంచు భావించినారొ

కన రెడ్ల శౌర్యము తాత్ర శౌర్యమునఁ

దీసిపోవు నని చింతించినారొ

రెడ్లఁ గూలిచి చెలరేగి దేశముఁ గొంట

యెంతసేనని మది నెంచినారొ

దురమొనర్పఁగ లేక శరణంచుఁ దమ్ముఁ బ్రా

ర్థించెన రంచు నూహించినారొ

గీ. మానమే ప్రాణముగ నెంచి మసలు పారు

బగతురం గెల్వఁగాఁ జాలు బాహు బలులు

దైర్య ధుర్యులు నిస్తూ శౌర్య యతులు

నైన భూమంచి రెడ్ల మే మను చెఱుంగరొ.

ఏమీ త్రిత్రయుల ధైర్యము!

గీ. కనగఁ దామెంత? తమ పరాక్రమ మదెంత?

మొనసి మన దుర్గముల నెల్ల ముట్టజించి

అని మనల గెల్చి దేశమ్ము లాక్రమించి

ప్రాణములతోడఁ బోదురే ప్రాభవమున?

కానిండు. రెడ్ల శౌర్యమును వీరు మఱచి పోయిరి.

ధర్మా—అఁ! కొదమ సింగములతోఁ జెరలాట మాడఁ జూచు
చున్నా రీ క్షత్రియులు! ప్రాణములపై నాశ లేనట్లున్నది.

ఉ. అగ్ని శిఖా నిభంబులగు నాయుధముల్ ధరియించి యుద్ధ సం
లగ్న మనమ్మునుం గని హఠా హఠితో నరిసెమ్ము వ్హిజఁ, గా
లాగ్ని విధమ్ముగా నడరి యాహవరంగము నందుఁ జొచ్చి నే
భగ్నము జేసి వైతు నరి పార్థివ శుష్క చమూ మహాటవికా.

భాను—పాప మీ రాచవారు భ్రాంతి పడిరి.

సీ. కలికి రూపముల ముద్దులు మూటఁ గట్టెడి

గువ్వ పిట్టల పిండుఁ గూల్చుటయును

గఱకుఁ గత్తులు గాళ్లఁ గట్టి పండ్లము నైచి

వెనఁ గోడి వుంజుల విడుచుటయును

బూరి మేయుచు సాధువు లటంచుఁ జేరొంది

కొమఱారు లేళ్లను గూల్చుటయును

రమ్యమైనట్టి పాగావతాడిక పక్షి

వితతిపై జేగల విడుచుటయును

గీ. నని తలఁచిరేమొ రాచవా రాహవమనఁ

గదన రంగమ్ము ప్రాణాంత కమ్మటంచుఁ

గలన భూమించిరెడ్లు సింగము లటంచు

నెఱుంగ రీ రాచవార లొక్కింతయేని.

కానిండు. నేటికి నా కోరిక ఫలించినది.

గీ. చాల గాలమ్మునుండి నే సంగరమ్ము
నేయ నుండఁగ సమయమ్ము చిక్కలేదు
ప్రబల సంగ్రామ మిప్పు సప్రాప్తమయ్యె
జూపి వచ్చెన నాదు ప్రతాపమంత.

రామ—తమ్ముడా! చూచితివా మన సాత్విక గుణ మెట్టి యవస్థను దటస్థింపఁ జేసినదో? సత్పథమున రాజ్య పరిపాలనము గావిచు చుండిరి గదా యని స్నేహ భావంబుతో మెల్లంగుచుండఁగాఁ దుదకు మన మీఁద కే వచ్చిరిగా రాచవారు? మన తండ్రిగారి నాటమండియు మన పౌర్వభామత్వమున నేమియు యుద్ధములు నాడుగ కుడుటచే రెడ్లు పక్షిజాలైపోయిరని తలంచినారు కాబోలు నీక్షత్రియులు ప్రబల సత్తా వారిని దుక, ధనము వ్యర్థముగా వమ్మయిపోవును. నేండు కలింగింపు నెంచుకు యుద్ధము నేయుట యని యింతవఱ కుండుటయిది. కాని,—

క. ఏ నరపాలుఁడు పర భూ

జానులతోఁ బోరఁ బ్రజ కసౌఖ్య ముటంచున్

దానెంచి రాజ్య మేలునొ

యూ నృపతి నశించుఁ దుదకు ననుభావ

ఇప్పుడు మాత్రము మించి పోయిన దేమి? బగళాదుల నెంతగానో చాలనుండ మనకేమి లోపము గలుగును? సుగాహులు బ్రాహ్మణులుగాను ప్రపంచమునం గల క్షత్రియు లందఱు తేకడై వచ్చి నుండుట వెలుతుమా?

భాను—జనకా! వెలుతుటా? రెడ్డియై పుట్టినవాడు వెలుతుటా?

క. పరవీరుని ద్రుంచును నం

గరమున కైర్యమ్ము మీఁటఁ గాకు. డినచో

మరణించును బోరాడుచు

వెటచునె పోరనిన రెడ్డి వీగుండరయన్.

అదియఁ గాక,— యుద్ధము జేసి జయించినచో భూలోకమున ననంత సుఖములను సత్కీర్తివిబడయవచ్చును. చచ్చిపో పీఠస్వర్గమున యభేచ్ఛగ విహరింప వచ్చును. పోర వెటచిన నేమున్నది? యుద్ధము నేయవెటచిన వారికి సుఖము దక్కదు. దివ్యశము సంభవించును. లోతులు కాకులువలె బీకెదరు. మానాభిమానములు గలవారెవ్వఁడు పోర వెటచును?

రామ—తనయా! శూరునకు యుద్ధములో జచ్చుట పెండ్లియాడుట వంటిది. ఈ దేశము సుస్థిరము కాదు గదా? చా వెప్పుడైన నున్నదే. చావున కిన్ని చావు లున్నవా?

హేమ—నిజము నిజము సార్వభౌమా! మాంపున కాయుఁ డి మాణమును నిర్ణయించు బ్రహ్మకుఁ గూడ వినాశ మున్నది. పౌరుషముతో బ్రతికిన బ్రతుకొక్క నిమిషమైనను జాలును. పౌరుషము లేని బ్రతుకు వేదేంద్లు బ్రతికిన నేమి లాభము?

రామ—సరాక్రమైక్ ధనుఁడగు సుర్యుఁడెడ్డి సర్వంశమున జయించితిని. సార్వ భౌమఁడనై నల్వొకచే మేలు మేలనిపించు కొను చుంటిని. అట్టి నేను సామంత వరపాలు రిహపురు సరాక్రమలవ దుర్వి శక్తులై దండెత్తిరా వెనుదీసెనా?

గీ. మాసమే ప్రాణముగ నెంచి మనలుచుంటు

నంశయాంపక పోయెద సమరమునకుఁ

జేత నైనచో శత్రులం జీల్చి వైతుఁ

జేతఁ గాకున్న శత్రుల చేతఁ జత్తు.

భాను—మేలు మేలు! జనతా! అదియే పౌరుషము!

రామ--తనమా! నీవును, నేనాని హేమకూటారెడ్డియూ, ముం
డుధర్మారెడ్డియూ, సాక్షాత్వరావ తాతలగు పెక్కండ్రు రెడ్డి మహా జను
లును, సగణ్య సైన్యమును, ససాధ్య దుర్గమును, నుండఁ బరాక్రమింపక
యేను భయ పడ నేల?

ధర్మా--భీ! ఎంత యొచ్చని పని జేసి రి రాచవారు!

గీ. వీర వరుల మటంచును బేరుఁ దాల్చి

కూల్చి మమ్ముల రాజ్యముల్ గెల్చి కొనఁగ

వెనుక దీయక మడి;దొంగతనము గాగ

రణము సేయఁగ వచ్చిరే రాచవారు!

రామ--సగౌరవముగ మన చెంతకు వచ్చి ప్రార్థించినచో మన
రాజ్యమంతయు రాచవారికిచ్చి వైతుమే! ఇక వీరి యెడల దయఁ దలఁ
పఁ గూడదు. తమ్ముడా! సేనాధిపా! తనయా!

చ. ఉడుగక ద్రోహమున్ నలుప; నోర్వఁగఁ జాలక రెడ్ల సంపదకొ
బాడఁగని; రెడ్లతో నెదిరి పోరఁగ వచ్చిరి రాచవార; లి
య్యెడ కరుదెంచు దాక నిటు లిచ్చట నుండఁగనేల కావునన్
బాడవడఁగింపఁగా మనమె పోగము రం జెడు రొడ్డి పోరఁగన్.

భాను--ఱి యాలోచనమే భాగున్నది. ఇచ్చటకు వచ్చునంత ద
నుక నూరకున్నచో రాచవారనేక జన పదములను గొల్ల గొట్టి చీకాకు
పఱచెదరు. ప్రజలకు మిగులఁ గష్టము సంభవించును. కావున మనమెదు
రేగుటయే మంచిది.

ధర్మా--రాజ నీతియు నదియే గాదా? కావున మనము త్వరగ
నెదుర్కొనవలెను.

హేమ--అన్ని విధముల నదియే భాగున్నది. ఏమన?

సీ. పోరాడ వచ్చిన వారల పేరానఁ

దొలుతనే గంగలోఁ గలుప వచ్చు

గరము సౌఖ్యములు గను జానపదులకుఁ

జెలుపు లేకుండఁగాఁ జేయవచ్చు

బహిరంగముగ రాచవారితోఁ బోరాడి

రెడ్ల శౌర్యము బూరింప వచ్చు

జెలఁగి త్త్రణియులకు శృంగ భంగము నేసి

వచ్చిన దారినే పంప వచ్చు

గీ. నతులమైనట్టి సత్కిర్తి నంక వచ్చు

నెన్ని విధములఁ జూచిన యేని రాచ

వారితో రహి నెదు రొడ్డి పోరు నల్ప

నడుగుటయె పోరుషము తిథ్యము గాగ.

పాశము! రాచవారు రెడ్లను గలిచికొనుటెంతయనుకొనిరికాఁబోలు!

ఉ పాతాళము, మాని, యొక్కఁ డగు భార్గవ రామునితో నెదిర్చియే

పోరఁగ లే యెల్లగును భూస్థలిఁ గూలిరి రాచవారు; న

దీవులు, శౌర్య భూషిణులు, వెక్కులునా మన రెడ్డి పీఠులన్

బోరి జయించి వైచేగు పోలును వచ్చెన్! రాచవారిశక్తి.

రామ--హేమకూటారెడ్డి త్త్రణియులు పరాక్రమ హీను లని త-

లంకు చుంటివి గాఁబోలు. కాదునుమా.

క. వానును శౌర్యాన్నితులే

వారి నెదిరి పోరుటరయఁ బైపై పనిగా

దా రాచవారి నెదిరిచి

పోరి గెలుచు వారె ఘనులు పుడమి నిజముగనో.

హేమ--అగుఁగాక,--మూరునకు మూరుని తోడనే పోరాడ నగు

ను. అంతియే గాని పాటు పందలతోఁ బోర నమ కట్టు లేటి న్యాయము? వారు శూరులు గావుననే నాకు సంతసము గానున్నది.

భాను--హేమకూటా రెడ్డి! నీకేగాదు. నాకును సరిగ్గ.

ధర్మా--ఇందు సంతసము లేని వా రెవ్వరు?

రామ--అదియఁ గాక,--సేనాధిపా! ఒక్క పరశు రామునే జయింపలేక పోయిరి క్షత్రియులు. అట్టి క్షత్రియకుల సంజనతుల వివాదికిఁ బదుగు రేగు లేటి న్యాయము?

భాను--జనకా! అట్లయిన న న్నొక్కనినే పంపుడు.

రామ--భానుమంతా! యుద్ధమునం గల తమకముచే నట్లనుచుంటివి. కాని వాలుడవగు నీనంత పనిసేయఁగలవా?

భాను--నిజముగఁ గన్ను లెట్టఁజేసి చూచిన నాకడెంత పని?

సీ. స్వచ్ఛమై పర్వత నదృశమకా తూలరా

శినిఁ బడ్డ ఘోరాన్ని కణము వోలె

గరికొండగమిఁ బోలు కరి నమూనామ్ముగో

బడినట్టి సింహ శాబకము వోలె

గర్భనీయమ్మాచుఁ దనరాగు హరిణనం

ఘమ్ముగోఁ బడిన వ్యాఘ్రమ్ము వోలె

దండ తాడిత నర్ప మండలిలో వేగ

నచ్చి వ్రాలిన ఖగ భర్త వోలె

గీ. భవ్య వికచారవింద సంభదిత మైన

కొలనిలోఁ బడ్డ యేనుంగుఁ గొడమ వోలె

వీర లోకమ్ము నుతీయింప వే విధములఁ

జదిమి వైచేన క్షత్రియ సైన్యములను.

రామ--మేలు మేలు కుమారా! శిష్ట పౌరుషమును నిలిపితివి, అంతియే చాలును.

భాను--ఏమీ? అంతియే చాలునా? ఏను చెప్పుటయే గాని ఇట్టి నట్లు చేయఁ జాలని వాడనా?

క. పలుకుట యే గాదిక నే.

బలికిన విధముగను పైరి పార్థివులను వే

బలి యిచ్చెద బగళాంబకుఁ

బలుకను నే నప్పుడే సబద్ధము జనకా!

అదియుఁ గాక,--ఏను బాలుఁడ నని మీ రెంత మాత్రమును డలువ వలదు. నాకు బాల్యము దేని యంగ? శౌర్య ధైర్యముల యందా వయస్సునందా? ఇంద్ర! ఇటు వినుము

ఉ. బాలుఁడనో, విరోధి నరపాల సమాజము దూర్చి నైచు నా
కాలుఁడనో, యెఱింగెదరు ఖడ్గముఁ జేకొని, భీష్మ క్కి-, యు
ద్వేల ముదమ్ము మీఱ మడి; వీర విహారము నేసి నైరి భూ
పాతురఁ గ్రుంచు పచ్చి డిది వచ్చెడి మీసముసుమ్ము క్రొత్తగ

హేమ--యువరాజా! మీ రంతటి వారే. కాని నేనుండఁగా యుద్ధము లోనికి మీరు రా నక్కఱలేదు. యుద్ధము నేయుట నా పని

భాను--నీవు పొరపడినావు. సంగరము నేయు తెరరి పనిగాదు ఎవరు సమర్థులో వారెల్లఱు సంగ్రామ మొరింప వలసినదే. నేనును సమర్థుఁడను. అదియుఁగాక, యువరాజ నగుటచేఁ దొలుత నేనే సమరమునకుఁ బోవలెను.

రామ--ధర్మారెడ్డి! ఇక జాలము సేయనేల? దుర్గ రక్షణార్థమై శరభాంకరెడ్డిని నియమించి, మహాదేవరెడ్డిని దన పటాలముతోఁ బాశ

పతలేడ్డికి సాయము సేయఁ బోవుట కాజ్ఞాపించి, మన ప్రయాణమునకుఁ దగిన ప్రయత్నముల నతి త్వరగఁ జేయువుము ఈ నిమిషమునే మనము పయనమై పోవలెను. సోమకూటారెడ్డి నీవు వెదికిన స్వస్థ్యము ను సన్నాహము గావించి సిద్ధముగ నుండుము. భానుమంతా నీవు గూడ సిద్ధముగ నుండుము.

శా. మానమ్ముకొద్యజయించి వైచి, ఘనమా మర్యాద వోనాడి, దే శాసర్థము గణింప కింతయును ద్రోహమ్మంచు డెందాన నుం తెనన్ గొంకక వచ్చిరే రణము సేయన్ రాచజా రీసుమై? గానిమ్మి య్యెడ నేమి మించె? ధర సత్కౌత్తమ్ము గావించెదన్.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాడు)

హేమ--అస్మద్దోర్దండ ప్రభావమును జూప సమయము వచ్చినది! డి, చండ కృశాను కీలలకుఁ జండతఁ గల్లఁగఁ జేయఁ జాలు ను ద్దండ శరాళ ఖడ్గమును దాల్చి మహా శితికంఠుడో యనన్ భండన నీయ వైరి నరపాల కిరీట సముజ్జ్వల చ్చిరః ఖండన మాచరించెనఁ జకాపిక రెడ్ల ప్రతాప మేర్పడన్.

భాను--ఓ సుబాహు చంద్రసేనా దిక్షత్రిములారా!

గీ. ధరణి ధరశిఖరము నుండి యుతికి గాంధ్రు

గాంధ్రు మని వచ్చు కొదమ సింగంబ నగుచు

వచ్చు చున్నాడ నేనిదే బవరమునకుఁ

గాచికొనుఁ డరి యోధ నాగమ్ము లార!

(అని నిష్క్రమించుచున్నాడు)

ధర్మా--(తనలో) అన్నగారికి మిగులఁ గోపము వచ్చినది. క్షత్రియులవివేకులై యకృత్యమును గావించినారు. అన్నగారి యాధత్యము జూడ భూతలము నయోత్రము జేసి వైచుఁజ్ఞులొందుచున్నది నేనుత్పరగఁ బోయి కైత్ర స్థాన ప్రయత్నములను జేయ వలయును.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రథమాంశము.

శ్రీ రస్తు.

రామ దేవ విజయము.

ద్వితీయాంకము.

[యుద్ధ భూమి .]

(సుబాహు చంద్రసేనులు ప్రవేశించుచున్నారు)

సుబా—మిత్రమా! చంద్రసేనా! రెడ్లు సేనా సాగర మొత్త గం
రమై యున్నది!

చంద్ర—మిత్రమా ! సుబాహు భూపతి! రెడ్లు మాత్రము సా
మాన్య లనుకొంటినా?

మ. సరసాగ్రేసరు, లద్రి ధైర్యులు, విరాజతీర్తు, లుద్యద్ధరా
వరచూడామణు, లంగజాకృతులు, దీవ్య దోభగదేవేంద్రులు
ద్ధురమిత్ర ప్రతిమ ప్రతాపులు, లసద్దోర్స్వర్య లెన్నంగ, భీ
కర సంగ్రామ రహస్యవేమ లరయంగా రెడ్లు సామాన్యలే!

సుబా—అహ! ఏమి నారి రహోత్సాహము! చంద్రసేనా! ప్ర
కావ మూర్తియై వెలుంగుచున్న యాతడే నా చక్రవర్తి?

చంద్ర—ఔను.

నీకొమరు గులాబి పుష్పము పోల్కె నండ్లమై

కర మలరారు పాగా ధరించి

తులలేని కాంతిచే దళితల మను మగ

రాలచే నొప్పు తునాయి దాల్చి

రవిగభస్మిప్రసారము కన్గి మిఱుమిట్ట
గలిగించు చండ భిక్షమ్మ దాల్చి
వనము మీఁక పొంబట్టు కుచ్చుల పోక్కె
జేలగు మీసముల పైఁ జేయ నైచి

గీ. వీర రస మూర్తియో యన వెల్లుచున్న
యరండె రామచేనా రెడ్డి యనఁఁడు! చెన్న
రెడ్డి యంచును, వసుదామ రెడ్డి యంగు
బ్రజలు పిలిచెను నా సార్వభౌముడతడె.

ఉ. బెబ్బలి మీసమైన మెలిపెట్టి పులుక్కనఁ బ్రేంజనచ్చు; బలో
గొబ్బనఁ ద్రాచుభాము మును కోరల భోరన నూడ్చ వచ్చు; బె
న్నెర మెన తాల్మి మృగ శేత గుహన్ వసియింప వచ్చు; నో
య్య! తరంబె యా ఘనుని నానావమం దెనిరించి పోరంగన్,
చేలిరాడ! చక్రవర్తి కడి ప్రక్కనున్న బాలునిఁ జూచితినా?

సుభా—చూచితఁ జూచితఁ. ఆహా! ఏమి యా బాలకుని నీవి!

చ. కనకపు సారసమ్మనఁగఁ గ్రాలు కరమ్ముచు జేర్చి చెక్కిటన్
సుశిత గృక్ష్మగమ్ములను సొంపుగఁ జిమ్ముచుఁ గెల్పి దేశ మం
దనుపమ్మైన భిక్షమును నాని కరమ్మన తోచి చెంగటన్
దనకుఁచుఁ గూరుచుండిన యతం డెడఁగో వచియుంపు నెచ్చెలి.

చంద్ర—ఆ బాల వీరుఁడు చక్రవర్తి శ్వేత సుతుఁడు. యనరా

జా, అతని పేరు భానుమంత రెడ్డి, సఖా! అతఁ డిప్పుడు బాలుఁ డైనను
దండ్ర యంతటి వాఁడు సునా!

సుభా—ఆ! అంతటి పరాక్రమవంతుఁడేమి?

చంద్ర—ఔను. చక్రవర్తి వాఁడు పార్శ్వమునఁ గూర్చుండిన
యీతనిం జూచితినా? అతఁడు,—

మ. అనుజుండై, ఘన మంత్రి వగ్యుడయి, సేనాధీశుడై, సార్వభౌ
ముసకున్, రాజకళా విశారదుడనై, ప్రద్యుత్పితాపుండనై,
యనఘాత్ముండయి, ధైర్యధుర్యుడయి, దీవ్యస్థోగదేవేంద్రుడై,
మనుజ శ్రేష్ఠుడటంచుఁ బేర్వడిన ధర్మారెడ్డి సుమ్మి సఖా!
నెచ్చెలీ!

గీ. అన్న గారిని మించు శౌర్యమున ననుజుఁ
డనుజునిన్ మించు నన్న శౌర్యమ్ము నందు
ఒకని కొక్కఁడు దీసి పోఁ డొకపుడైన
నిరవురు సమాను లన్నింట నెంచి చూడ.

సుబా—ఆ యన్నదమ్ముల యదృష్ట మది. మిత్రమా! నా త
మ్ముఁడొక్కఁడే లఘు హృదయుడై విష యోప భోగములం గాలము
బుచ్చుచు నా కప కీర్తిని గలిగించు చున్నాఁడు. కాని యింక నెవ్వ రన్న
గారి మాట నతిక్రమింతురు? వారి తలి దండ్రులు గడు సదృష్టవంతులు.

గీ. శౌర్య ధైర్య పరాక్రమ సాహసముల
యందు నన్యోన్యమును దుల్బులైన వారు
ప్రేమ గల్గిన వారు నేరికి జనింతు
రిలను గనఁగ సదృష్ట వంతులకె గాక.

చంద్ర—నీ తమ్ముని సమాచార మంతయు నీ విపుడు మఱచి పో
మ్ము. ఇది యుద్ధరంగము. ఇందెంత మాత్రము ధైర్య మెడలఁ జేసికొ
నినను ముప్పు వాటిల్లును. మిత్రవర్యా! కుడి చేతఁ గరాళ దీర్ఘ కరవాల
మును, డా కేల భయంకర భల్లమును జూల్చి యారక్త నేత్రుడై, భ
యంకర వదనుడై ముదించిన దిగ్గజము వలె యవరాజు చెంతం గూర్చు
క్కు గూతనిం జూచితివా? ఆతఁడే సర్వ సేనాధిపతి. అవ్రతిమ బాహు బ
లశాలి. అతిశయ శౌర్య సంపన్నుడు. గిరి ధైర్యుడు, సాగర గంభీరుడు.

అతడు రిక్తహస్తుడై బెబ్బులినై నననాయాసముగ మడియింపఁ గలఁడు
అతని పేరు హేమకూటా రెడ్డి.

సుబా—సర్వ సేనాధిపతియగు హేమకూటారెడ్డి యాతఁడేనా?

చంద్ర—ఔను. కాని యాతఁడెంత పరాక్రమవంతుడై ననునట్టి
మాత్రమున నాతని జయింప వచ్చును సుమా! ఏ మందువేని,—

గీ. ఎంతటి పరాక్రమమున్న నించు కేని

యును బరేంగిత జ్ఞానమ్ము నొండకుంట

గడియలో నాతఁడు జయింపఁబడును సుమ్ము

వారణ మొక్క నిముసానఁ బట్టు వడప?

సుబా—ఏమీ? స్రతివీరుని యభిప్రాయము నంత మాత్రమును
గ్రహింపఁ జాలఁడా? అట్టి వానికే జక్రవర్తి సర్వ సేనాధిపత్య మెట్లు
సంగెను?

చంద్ర—తన కొలువులో నంత కన్నఁ దెలివైన వాఁడు లేక పో
వుట చేత.

సుబా—(ముందుకుఁ జూచి) కటకటా! రెడ్ల సేనను బరీక్షించు
టకై మాయ వేనమున మనచే నంపఁబడిన గోపాల వర్మ రెడ్ల చేఁ జిక్కి
పోయినాఁడా.

చంద్ర—ఏమీ? గోపాలవర్మ రెడ్ల చేఁ బట్టువడెనా? (చూచి)
ఏమీ? హేమకూటారెడ్డి మండి పడు చున్నాఁడు. ఏమి సేయునో గదా!

సుబా—రామదేవా రెడ్డి మంద హాసము జేయు చున్నాఁడు. ఏ
మి యీ వింత! యువరాజు గోపాల వర్మను వెంటఁ బెట్టుకొని పోవుచు
న్నాఁడు. ఎచ్చటికై యుండును?

చంద్ర—ఏమియుఁ దోచుట లేదు. వారిరువురు సేనా మధ్యము
నఁ బ్రవేశించు చున్నారు గోపాల వర్మను ఖైదు సేయుట కేమో.

సుబా—భైదు సేయుట కైనచో గోపాల వర్మ తనకు దా నై
యువరాజు వెంటబోవునా? ఏ మైనను గోపాలవర్మ మనకికొక డక్కఁడు.

చంద్ర—అంతియేనా?

సుబా--అంతేగాక మఱే మున్నది? కాని చంద్రసేనా! చక్రవ
ర్తి యిరు పార్శ్వముల నున్న వారిలోఁ గొండఱు క్షత్రియు లని తోచు
చున్నది. వా రెవరు?

చంద్ర--వారు క్షత్రియులే.

సీ, కోగలా ధీశుని కూర్మి పుత్రుల లోనఁ

బెద్ద బృహ ద్బలాభిఖ్యుఁ డొకఁడు

ఆతని వెన్ననాఁ డాతని తమ్ముండు

భీమ కర్ణాఖ్యుండు వీర వరుఁడు

ఒక ప్రక్క తీవి గూర్చున్న యాతఁడు కాళ

హస్తి పురేశ్వరుఁ డసమ బలుఁడు

ఆతని వెన్న వాఁ డంగ దేశ విభుండు

ప్రద్యమ్నుఁ డను వాఁడు ప్రధిత బలుఁడు

గీ. వార లెల్లఱు క్షత్రియ వీర వరులె

అప్పనమ్ము నొసంగ రావంత యైనఁ

జక్రవర్తికి; నాతండు సరనుఁ డగుటఁ

గారవించు నగ్నిలి రాచ వారటంచు.

సుబా--అక్కటా! దురాత్ములు క్షత్రియ కులమున కెంత యవ
కీర్తిని గల్గించి నారు. తాము రెండవ జాతి వారయ్య నాల్గవ జాతి వా.
రగు రెడ్ల నాశ్రయింప నట్లు సమ్మతించిరో?

ఓరోరీ క్షత్రియ హతకులారా!

మ. అరరే! యెంతటి క్రూర కన్దులములంబై, పూజ్యమై, పొరుష
కరమకా క్షత్రియు వంశ మెంతయు వెలుంగ్ బుట్టి వైరి క్షమా
వర మత్తేధ మృగేంద్రులై, ఘన రణ ప్రావీణ్యులై, క్షత్రి గో
తర భూమిశ్వరు మిశ్రులై స్వ కులమున్ ధ్వంసమ్ము గావించురే!

చీ చీ! మీకు మానాభిమానములు లేవా? మీకు కేవలము నిశ్వా
స ప్రశ్వాసములుగల పురుగులై పోయినారా? మిత్రమా! చంద్రసేనా

గీ. చేరి నారము రెడ్లతోఁ బోరు నల్ప

వాహినిం గూర్చు కొంచు సుబరము మీఱి

నిపుడు రెడ్లతోఁ బోరుట కేమి గాని

తొలుత నీ మాన పీచులఁ ద్రొంప వలయు.

చంద్ర—మిత్రమా! నీవు త్వరపడు చున్నావు. ఇప్పుడు తొండ
నడిన లాభము లేదు సుమా! మనకు నాండ్రతో నేమి వచ్చె? మన మి
ప్పుడు జాగరూకతతో నుండ వలసినది రెడ్ల విషయము. మాన పీచు ల
గు నా యధములు మనల నేమి సేయఁగలరు?

సుబా—చెలికాఁడా! అది యశ్లే. కాని

ఆ. వె. అన్య జాతి వార లహితు లౌట నిజంబె

వారిఁ గూడి నట్టి స్వ కులు లభిక

వైరు; అన్య జాతి వారిఁ ద్రుంపక మున్న

స్వ కుల పాంసనులను జంప వలయు.

క్షత్రియులు సాయము సేయనిచో నీ రెడ్లు మనల నేమిసేయఁగలరు?
మన పాండ్రు గలియనిచో సృష్ట్యాది నుండియు రాజ్య పాలనకు నియమి
తు లగు క్షత్రియుల మగు మన లోతు పాతులు, నిన్న గాక మొన్న
రాజ్య పాలనఘు సేయ మొన లిడిన రెడ్ల కేమి తెలియును? ఇంటి గుట్టు

అంకకుఁ జేటను గామెత మఱచితివా?

(అప్పుడు రెండు బాణములు వచ్చి తాకుటచే సుభాషా
చంక) సేనుల కిరీటములు పడి పోవును)

సుభా--(ఆశ్చర్య సంతాపములతో) ఆ! ఏమి యావిషరీతము!

చంక--ఎవఁడురా మా కిరీటములను బడఁ గొట్టిన పోదాడు?

(ముందఁకుఁ జూచి) యువరాజు భానుమంత రెడ్డియేనా? ఏమీ! ఎంత గర్జించి యున్నాఁ డీ డింభకుఁడు!

చ. అరయుచు నుండ బగదాగులు నర్భయు మిత్రులు స్వీయ సైనికో
ల్కరములు భానుమంతుని బ్రతాపముతో నెగురంగ వైచి భీ
కర విలయాన్ని సేతి నిభ శిష్టమునకా దెగ వేసి వేగ మ
చ్చిరమునఁ గ్రాల్కిరీటమును ఛేదము సేసిన సూడుఁ దీర్చెనా.

సుభా--(తనలో) అక్కటా! కిరీట భంగము సేయుట కన్న శి
రచ్ఛేదము గావించిన బాగుండును. కదన ముఁగొక్క గడియతో రెండు
గడియలతో ప్రారంభింపఁ గలఁచి యున్నారము. కాని తొలు న్నొల్లనే
“మీ శిరముల నిష్టే నిముసములొ విలాస మాత్రమున నెగురఁ గొట్టి
వైచెన ” నని శైలుపుటకో యన నీ భానుమంతుఁడు మా కిరీటములను
బడఁ గొట్టినాడు. దైన బల మిప్పుడు రెడ్లకు విశేషముగ నున్నది. మే
మెట్టి వేళ నీ దైత్ర యాత్రకు బయలు దొరికితిమో గాని సంగర రంగ
ము ప్రవేశించి నంతనే వేగులనాడు రెడ్లచే జక్కుటయు, మా కిరీట
చ్ఛేదము సేయఁ బడఁటయు నను రెండు శుభ సూచనలై నవి. ఇంక
రెడ్లతో బోరి గెలుచుట మా తరము గాదు. కావున పేను దిరిగి పో
వుటయే మంచిని.

చంక--మిత్రమా! ఏమో యాలోచించు చున్న స్థిరాన్నపు?

సుబా--అలోచన కే మున్నది? భానుమంతుని పై వ్యర్థముగ నేల కోపించెదవు?

చంద్ర--ఏమిది? సుబాహూ!

గీ. మానయుతునకుఁ బ్రత్యక్ష మాన మరయఁ

గాఁ గిరీటమ్ము; దాని నయ్యర్చకుండు

భంగ మొనరించెఁ గ్రోవ్వి; యీ పగను దీర్ప

నా ఖలుని గూల్ప వలదె? శౌర్యమ్ము మీఱ.

సుబా--నీ యభిప్రాయము బాగుగనే యున్నది. కాని యది నెఱవేలుటెట్లు?

చ. సహజ పరాక్రమాన్వితులు, శౌర్య నిశాంతులు చూడ రెడ్లు, దు

స్సహ మల రెడ్ల వాడి సహజమ్ముగ; నా పయి రాచవారు దు

స్సహ భుజ వీర్య భూషితులు సాయము సేయుచు నుండి రింక నే

వహిఁ బగఁ దీర్చికొందు? గెలువక గలమే యల రెడ్లి వీరులక.

కావున దురభిమానము వీడి వెను దిరిగి పోవునము రమ్ము.

చంద్ర--ఏమంటివి? రెడ్లకు వెఱచి వెను దిరిగి పోవునమా? అక్కటా! ఎన్నడు నని యెఱుంగని యొక్క కొఱగాని మాట పల్కి తుత్రియుల పౌరుష మంతయుఁ బోఁ గొట్టికొని గదా? అన్నా! ఎట్టివాని నోట నెట్టి మాట వెడలినది! ఓయీ! సుబాహూ!

క. పొడమితిమి రాచ కొలమునఁ

గడు శౌర్య భుజా బలములఁ గాంచితి; మట్టుపై

నడి నయసున నుంటిమి భయ

పడి రిపులకుఁ బాటి పోవ భావ్యమె మనకుక.

సుబా--భావ్యమో యభావ్యమో తరువాతఁ జూచు కొందము. [అర్హోక్తి]

గోపాలవర్మ--(ప్రవేశించి) జయము జయము త్రితీయ కుల భూ
షణులారా!

సుబా--(ఉలికిపడి వెనుదిరిగి చూచి) ఎవరు? గోపాల వర్మ యే
నా? ఓయీ! రెడ్లచే బట్టువడితివే! మఱల నెట్లు తప్పించుకొని వచ్చితివి?

గోపా--రెడ్లచే జిక్కి తప్పించుకొని వచ్చుటే?

సుబా--మఱెట్లు వచ్చితివి?

గోపా--దయ దలచి వదలి పెట్టుటచేత.

చంద్ర--వాండ్రు నిన్ను వదలి పెట్టిరా?

గోపా--వదలక పోవుటకు నావలన వారికి భయమేమి?

సుబా--ఔరా! రెడ్ల చెయిదములు!

చంద్ర--దీని కేమిగాని యచ్చట నేమేమి జరిగినదో యామూలా
గ్రముగ నెఱింగింపుము.

గోపాల--మీచే ననుజ్ఞాతుడనై రెడ్ల సేనను జూడఁ బోయి య
నుమానింపఁబడి వారిచే బట్టుకొనఁ బడితిని.

సుబా--మాయకాండ వగు నిన్నేపట్టు కొనిరిగా రెడ్లు!

గోపా--రెడ్లలో నాకన్న మాయకాండ్రున్నారు.

చంద్ర--తరువాత?

గోపా--వారిచే నిర్బంధింపఁబడి యింక బ్రతుకుట యబద్ధమని నే
ను నిజమే చెప్పితిని.

సుబా--గోపాలవర్మా! ఊత్రము నిలిపితివి! అంతియే చాలు.

చంద్ర--తరువాత?

గోపా--చక్రవర్తి యగు రామ దేవారెడ్డి నా నిజ వృత్తాంతము
ను విని మందహాసము గావించి యువరాజుతో నిట్లనియె.

గీ. కులముచే జూడ మన కన్న గొప్ప వాడు
 పరులకును వేగఁ దెలుపఁగ వచ్చి నాడు
 ఇతఁడు చూచిన మనకేమి యెగ్గుపుట్టు?
 నుంత కొంకక బలమెల్లఁ జూపి రమ్ము.

సుబా--ఏమీ రెడ్ల ధైర్యము! ఓయీ!

గీ. శత్రు పక్షమ్ము వాడవు సైన్యమరయ
 నరిగి నాడవు, చేజిక్కి నట్టివాడ
 వట్టి నీయెడఁ గొంకింతయైన లేక
 దళము గనుఁగొనఁ బంపెనే! తనయు నిచ్చి.

చంద్ర--ఓయీ! సుబాహూ! దాని కేమి యట్లుండ నిమ్ము. ఏ
 మీ! ఎంత పోతరించి యున్నారీ రెడ్లు!

గీ. వారె శౌర్యమ్ముచే గొప్ప వారలంట
 మనము కామంట, కులముచే ఘనుల మంట
 వాడిచే గొప్ప వారలు వారొ మనమొ
 తెలియునిక నొక్క గడియలోఁ దెల్లముగను.

(శిరః కంపము గావించి) కానిమ్ము. గోపాల వర్మా! తరువాత నీవే
 మిచేసితివి?

గోపా--యువరాజుతోఁ గూడఁబోయి యశ్వబలము, కాల్బలము
 రథిక సంఘము, కరియూధము, ఫిరంగీలబారు మున్నగు రెడ్ల బలమంత
 యుఁ జూచి వచ్చితిని.

చంద్ర--వారి సైన్య మెంత?

గోపా--ఫిరంగులు నాల్గువేలకుఁ దక్కువ యుండవు. ఏబది వేల
 గుట్టపుఁ బటాలము, ఇరువది వేల యేనుగులు, ముప్పది వేల రథములు.

మూడు లక్షల కాల్బలము. మొత్తము ఫిరంగులు గాక నాల్గు లక్షల సైన్యము గలదు.

సుబా--ఏబది వేల కాల్బలమును, వేయి ఫిరంగులును వారికి మనకన్న నెక్కువ యుండనేమి?

చంద్ర--మిత్రమా! మన సేన కన్న వారి సైన్య మెక్కుడని జడియకుము. ఏమన?

గీ. బ్రాహ్మణులకు, క్షత్రియులకు, వైశ్యులకును
జిత్రమున కేక్కు నట్లుగా సేవ లెప్పుడు
సల్ప వలసిన నాల్గవ జాతి వాగు
శూరు లయ్యెదరే యెందుఁ జోర్యముగను.

గోపాలవర్మా! తరువాత నేమి జరిగినది?

గోపా--సర్వ సైన్యమును జూచిన తరువాత యువరాజు తన మాటలుగా మీతోఁ జెప్పమని సోత్పాసముగా నిట్లనియె.

మ. కనె మీ వేగులవాడు మా బలము సాకల్యమ్ముగా; మా విభీ
షణ శౌర్యానల సౌమ్య దుస్సహత మీ చారుండె వాక్రుచ్చు; వ
చ్చిన మార్గమ్మున వేగ స్వస్థలికి వేంచేయుండు జీవింప నం
చిన; లేదేని రణమ్ము సేయుటకు సంసిద్ధమ్ముగా నుండుడి!

చంద్ర--ఈ కొండిక వాడు పరాక్రమలవదుర్విదగ్ధుడై, స్వ ప
ర బల తారతమ్యము లెఱుంగక కాటు లఱచు చున్నాడు. పాపమీ బు
ధుఁడు పోరాట మనిన నాటలను కొనియెఁ గాబోలు!

సుబా--(తనలో) ఆహా! చంద్రసేనున కెంత గీర్వమున్నది!

గోపా--తరువాత నాతఁడు తన యమ్ముల పొదినుండి రెండు కట
కుటమ్ములం దీసెను. నా దారిని నేను వచ్చుచుండఁగా రివివృత్తి మిసి ధర్మ

ని నా చెవులు గింగురు వోగొట్టెను. కాని బాణము లేటు వోయినవో యెఱుంగ.

సుబా--(తనలో)తిన్నగవచ్చి మాకు శృంగభంగముగావించినవి.

చంద్ర--కానిమ్ము. (ముందుకుఁ జూచి) ఆ! అప్పుడే రెడ్లు సే నా విన్యాసముఁ గాపించుచున్నారు! గోపాలా! నీవు పోయి మన సేనను గూడ బారులు దీర్చి నిలుపు నట్లు సర్వ సేనానియగు మానపాలునితోఁ జెప్పము. త్వరగఁ బొమ్ము.

గోపా--చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును)

సుబా--చంద్రసేనా! ఇప్పుడై నను వెను దీయవా?

చంద్ర--సుబాహూ! నీకు మతిలేదా?

సుబా--చంద్రసేనా! గర్వింపకుము. మనమెంత?

క. వింటిగద వివరముగా

నొంటని వారల ప్రతాప మోర్వ నశక్య

మ్మంట! ప్రగల్భము లాడెదు

గెంటు వడక రెడ్ల సీవు గెలువం గలవే?

చంద్ర--ఏమిది? సుబాహూ!

మ. అనఘమ్మై తగు క్షత్రి యాన్వయమునందావిర్భవమ్మందె, నె మ్మన మం దాహవ మన్న భీతిఁ గన సంభావ్యమ్మై? భూమంచిరె డ్లన నాకాశమునుండి యూడి పడిరే? యట్లేగఁగా; భేట రా ట్కనదా భీల కరాసిచే నడరి రెడ్లం ద్రుంతు నే నింతలో.

సుబా--మాటలు సెప్పవచ్చు. అందఱు యోధాన యోధులు గల రెడ్లసైన్యమును మనము జయింపఁగలమా?

చంద్ర--జ యాపజయము లొక్కరివి గావు. అవి దై వాధీనము లు. రెడ్లందఱో యుగ్మారని నీవు జంకకుము.

నీ. జలధిలో నవలీలఁ జరియించు నోడ నిం

తనె ముంపఁ జిన్ని రంధ్రమై చాలు

శైల సమ్మితమైన తూల రాశిని గాల్చు

నలునంత యగ్ని కణమైచాలుఁ

గడవంత గుమ్మడి కాయ ముక్కలు గాగ

వెసఁ జేయఁ జిన కత్తి కీట చాలు

బహుళ సత్కీర్తి విధ్వంసమ్ముగా నొన

ర్పఁగ నొక్క దుష్ప్రవృత్తమె చాలుఁ

గీ. బెక్కు అతి కష్టమునఁ గూడఁ బెట్టి నట్టి

కాను నంత వెచ్చింప నొక్కండె చాలు

నా విధముగా నగణ్య మైనట్టి రెడ్ల

సేనఁ బరినూర్ప మన చిన్ని సేన చాలు.

సుబా—మిత్ర! సత్తమా! నీ వెన్ని చెప్పినను మన మా రెడ్లతోఁ జోరి గెలుచుట కష్టము.

అ. వె. పగ్గతములుపట్టి బంతులాడఁగ వచ్చుఁ

జిలువ టేని చెంతఁ జేర వచ్చుఁ

గాల కూట రసము గబళింపఁగా వచ్చు

నాజి రెడ్ల గెలువ నగునె మనకు?.

కావున నిక మారు పల్కక వెను దిరిగి పోదము రమ్మ.

చంద్ర—(తనలో) విశాల మగు రెడ్ల సేనా సాగరముఁ గాంచుటచే నీతని యొడలు కంప మెత్తు చున్నది. ఈతనిం బ్రోత్సహించి యిటకుఁ దోడ్కొని వచ్చు నప్పటికే మిగులఁ గష్టమైనది. ఇంత వఱకును వచ్చి యీతఁడు వెనుకకుఁ బాటి పోవునట్లు తోచు చున్నది. ఇక నొక్క మాట చెప్పెద. యుద్ధముఁ జేసినఁ జేయును, లేకున్న నాకర వాలమున

కర జేసి వైచెక. పొగుప శూన్యలు చచ్చి నను బ్రతికి నను నొక్కటే.
(ప్రకాశముగా) ఓయీ! సుఖాహూ!

గీ. శత్రు సేనలఁ గాంచి యీ చంద ముగను

బాటి పోవఁగఁ జూచెడి వాడ వీవు

తగుదు నమ్మా యటంచు యుద్ధమున కెల్లు

వచ్చి నాడవు? దురము పైబైనిఁ గలదె?

అదియుఁగాక, ఓయీ పరినిందా వరాయణా! నీతమ్ముడు విషయసు
ఖా నత్తుడనియు రెడ్లతోఁ గలిసిన బృహద్యల భీమ కర్ణాదులు మానా
భి మానములు లేని వారనియు నిందించితివే. శత్రు సేనలం గాంచి పాటి
పోవు నీకు మానాభి మానములున్నవా? నీవు సుతత్రియ వంశమునఁ బు
ట్టితివా?

సుఖ—ఏమీ? నేను మానాభి మానములు లేని వాడనా?

చంద్ర—కాకున్న నిప్పు డిట్లేల బెడరెదవు?

సుఖ—కానిమ్ము. చంద్రసేనా! నన్నొక పరాక్రమ హీనుడు
గాఁ దలంచితివి! విశేష సైన్యము గల రెడ్ల తోఁ బోరిన సైన్యము నాశన
మగును, ధనము వ్యర్థముగ వమ్ము పోవునని జంకితిని గాని నేను సం
గ్రామ రంగమున నిలిచితి నేని రెడ్లకుఁగాదు, నీకుఁ గాదు బ్రహ్మకై న న
న్ను గెలువఁ దర మగునా?

శా. రానే వచ్చితి యుద్ధముకొ నలుప రెడ్లం చాటి; భీరింగనం

గానేలా?; యిక జీవితమ్ము పయిఁ గాంతుకొరోసి, యాశత్రురా

ళ్లైనా వారిధిఁ జొచ్చి మందరముమాడ్కికొ, స్వేచ్ఛ మిట్టాడి, హా

హా నిర్ఘోము లుప్పతిల్ల నిజ శౌర్యమ్ముకొ వెలింగించెదకొ.

చంద్ర—వహవా! సుఖాహూ! అదియే పౌరుషము! ఈ శరీరము
మృత్తిక మైనది గాదు. చావున కిన్ని చావులు లేవు, జయా పజయములు

దైవా ధీనములు. యుద్ధములో జయించిన ననంత యశము చేకూఱును. నిహతుఁ డైనచో సత్యము వీర స్వర్గమున విహరింప వచ్చును. త్కత్రియుల కిది సరమ ధర్మము. సుతక్రియ నంశ నం జనితుల మగు మన మిరువురము మొక్క వోని ధైర్యముతో రణ రంగమున నిలిచిన భూమించి రెడ్లెంత?

సేవ—(ప్రవేశించి) దేవా! రెడ్ల స్కంధా వారము నుండి యొక యోధుఁడు వచ్చి మీ చెంతకు రాగోరు చున్నాఁడు.

సుబా—త్వరగఁ బ్రవేశ పెట్టుము.

సేవ—చిత్తము. (అనినిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

చంద్ర—(ముందుకుఁ జూచి) అదిగో నీలకంఠా రెడ్డి వచ్చు చున్నాఁడు; మిత్రమా! నీవిప్పట్టిన శాంతము వహింప వలెను.

(అప్పుడు రాయబారి నీలకంఠా రెడ్డి ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

నీల—(తనలో) సార్వభౌముఁ డాదర పూర్వకముగ నన్ను జేరఁబిలిచి “వత్సా! నీలకంఠారెడ్డి! త్కత్రియులకును మనకు నిష్పడు దారుణ సంగ్రామము గానున్నది. రాచవా రక్రమముగ యుద్ధమునకు సిద్ధ పడినారు. అందుచే నిష్పడు గొప్ప ముప్పు వాటిల్లునున్నది. శక్తి కొలందిగఁ బ్రజలకు సౌఖ్య మొనగూర్చుట రాజధర్మము. కావున సాధ్యమైనంతవఱకు సంగ్రామము కాకుండ నెవరి దేశములకు వారు వోవు నట్లు సంధి సేసి రావలసిన ” దని రాయబారిగా నన్ను నియమించెను. ఇందుకు వారంగీకరింపరే నంత మాత్రమును జంకక రెడ్ల శౌర్యమును జూపి కయ్యము గలిపి రమ్మని గూడ నాన తిచ్చెను. ఆలోచించి చూడ నీ తుది మాటయే నెఱవేఱు నట్లు తోచు చున్నది. ఏమున? అశక్తి దుర్జనులై యన్యాయ యుద్ధమునకు సిద్ధపడిన త్కత్రియులు సంధికి సమ్మతించుట! అయినను సార్వభౌముని యాదేశముచెల్లినీరవలయును. నాలోటు లేకుండ

నంధి సేయుటకుఁ బ్రయత్నించెద. యశ్న మొనరించి నష్టము సిద్ధింపక
పోయినచో నందుఁ దప్పేమున్నది? (ముందుకుఁ జూచి) అదిగో సుబాహు
చంద్రసేను లచ్చట నున్నారు. భానుమంతుఁడు కిరీటములను బడఁ గొ
ట్టుటచే నా రిష్టము తోఁకఁ ద్రొక్కిన త్రాచులువలె నుందురు. అయిన
ను నా కేమి భయము? (అని సుబాహు చంద్రసేనులను సమీపించును)

చంద్ర—అయ్యా! కూర్చుండుడు. (అందఱును గూరుచుందురు)

సుబా—అయ్యా! జాలమేల! మీరు వచ్చినపనియేమో సెలవిండు.

నీల—అయ్యా! మహా దారుణ సంగ్రామము సేయ సేనావిన్యాస
ము గావించుకొని సర్వ సిద్ధముగ నున్న మన కింక వేతే పని యేము
న్నది? చిత్తగింపుడు.

చంద్ర—అవహితులమై యున్నారము.

నీల—

నీ. సామంత మకుట రత్నముల దివ్య ప్ర

భా విరాజ స్మృదు పాదయుగుడు

ప్రబల శత్రు క్షమావర కంఠ లుంఠ నో

జ్వల ఖడ్గ భాస్వత్ప్రశస్త కరుడు

ఆత్మ ప్రజా సుఖార్థార్థ్యమాణేతర

భూవర ఓర్లభ జీవితండు

శరద్రభ నీహర శారద చంద్ర కో

జ్వల యశో ధవళి తాశాముఖుండు

గీ. సుగుణ రత్నాకరుడు, మహా శూరవరుడు,

నగయ స్మృదయుండు, సరసుండు, సార్వభౌముఁ

డైన రామ దేవా రెడ్డి యనుప, రాయ

బార మిచ్చట నడువఁగ వచ్చినాడ.

సుబా--(తనలో) చక్క వర్తిని బట్టినలె నెట్లు పొగడు చున్నాడు!

చంద్ర--పలే. మీ ప్రభువు నానతి నెఱ వేర్చు కొనుడు.

నీల--(తనలో) ఏమి తొగతనముగా మాట్లాడు చున్నాడు! మా ప్రభువంటి తమకుఁ బ్రభువు కాఁడా? పాప మీ క్షత్రియు లిల్లలికి నంత నే పండువ యైచడను కొనుచున్నాడు! (ప్రకాశముగా) మీరును మేము ను మిత్రులము. రెడ్ల కును క్షత్రియులకును నీ స్నేహము చాల గాలము నుండి యున్నది. ఇంత వఱకును మనము పరస్పర గౌరవ భావ ములతోఁ బ్రవర్తించు చున్నారము. మీరు మా సామంతులై యుండియుఁ గప్పం బీ యకున్నను నింత వఱకు సత్పథ సంచారులై యుండుటచే మా కొలువున నగ్రస్థానం బొసంగు చున్నారము. అట్టి యెడ మీరిప్పు డిట్లు మ్రాపె నెత్తి వచ్చుట న్యాయము గాదు.

గీ. బాధ సేయఁగ లేదు కప్పమ్ము కొఱకు

రేగి మగ్ధాన తప్పి చరింప లేదు

ఇంతయును గారణములేక యీర్ష్య కలిమి

సిల్లు పోరాడగాగ మీకేటి తగవు?

చంద్ర--పరాక్రమ వంతు లగు నరపాలురకుఁ బర రాజుల తోఁ బోరాడఁగారణములేందులకు? అదియుఁగాక, నిష్ఠారణముగ మేము యుద్ధమునకు సిద్ధపడి యుండ లేదు. శూర శిఖామణులగు నర పాలురకుఁ బరులతో యుద్ధము సేయ రాజ్యసంపాదనమును, సద్యశస్యముపార్జనమును గారణములు గావా? అని యట్లుండ; రాజ శబ్దము క్షత్రియ జాత్యైక రూఢియు. అది యిప్పుడు కాల వైరీత్యముచే క్షత్రియేతరజాతికిఁ గూడఁ జెల్లుచున్నది. ఇది యధర్మము. ఈ యధర్మమును నిర్మూలముఁ గావించుట సమర్థులగు క్షత్రియులకు విధి. కావున మేమిప్పుడు క్షత్రియేతర జాతి

వారికి ధరా పాలకత్వము లేకుండఁ జేయఁ బూని నారము. మే మిప్పుడు సంగ్రామము సేయ రాముఖ్య కారణ మిది.

నీల—అబ్బా! మీ యూహ లెంత గుదారము లయి యున్నవి! త్రియోతర జాతి వారికి ధరా పాలకత్వము లేకుండఁ జేయఁ బ్రయత్నించు చున్నానుగా? ఈ విషయ మై మీ కన్నీగు పోవలసినదే కాని యెంత మాత్రమును మీరు కృతార్థులు కాజాలరు. ఇప్పుడు గాదా. వేదోండ్లు వాతాంబు పక్షాశనులై తల క్రిందుగఁ దపము గావించినను మీరేమియఁ జేయఁజాలరు. మీ ప్రతాపము లను సాగ నిచ్చుటకు త్రియోతరలంత నిస్తేజులై యుండలేదు. అంతయు నేటికీ? మీరు పోర నిశ్చయించుకొంటి రేని మా నిశ్చయమును వినుఁడు.

చంద్ర—అదేవో తెల్పుఁడు.

నీల—వినుఁడు.

గీ. అక్రమపు యుద్ధములను జేయంగ రాము
న్యాయ యుద్ధములకు వెను దీయఁ బోము
న్యాయమును వీడి మీరలు చేయుచున్న
సమర సన్నాహ మింతయు సాగనీము.

సుబా—ఏమి? మా సమర సన్నాహ ములను సాగనీయ సంతటి శక్తి కలదుగా మీరు?

నీల—మీరెంత? గర్వింపకుఁడు. యురంగ బలములతో మన మిప్పుడు పోరాడ సంసిద్ధుల మై యున్నారము. పోరినచో మీరు దేశము నభోగతికిరప్పించిన వారగుదురు. మాకు సప్తమును, బ్రజలకుఁ గష్టమును గల్గించిన వారగుదురు. మీరు చెడి పోయిన వారగుదురు. యోచించుకొనుఁడు. మా మాటయు, దేశము విషయమును, బ్రజల విషయమును గూడ నట్లుంపుఁడు. తనకు మానేస ధర్మము లేదు. నిష్కేళమగు మీ

నాశన మైనను దలంచుకొని మర్యాదతోఁ దరలి పొండు.

సుబా—ఏమీ? మిన్ను మన్నగానక కాలులుప్రేలుచున్నాడవు?

చంద్ర—తరలి పోకున్న?—

నీల—తరలి పోయెదరో బ్రతికెదరో? పోకున్న నేమున్నది?

మ. అనకుంబై విలయప్రచండ దహ నోద్యోగంబు ధారా శిఖా

విసరంబై తురగాంఘ్రి ఘట్ట జనితో ద్వేలప్పులింగమ్మునై

యనమాగ్నయధంధా-ధమారవయుతంబౌ రెడ్లసచ్చోద్యమం

లనదగ్గిం బడి మ్రగ్గి పోవు రిక నేలా సందియమ్మందఁగన్.

చంద్ర—ఏమీ? పరాక్రమైకధనులగు త్రిత్రియులు నీకంత శౌర్య
విహీనులుగాఁ గన్పడుచుండిరిగా?

చ. భ్రమసితి వేమొ త్రిత్రియులు పౌరుష హీనులటంచు; మా పరా

క్రమము నెనుంగవీవు బలగర్వమునన్ వదరంగ జొచ్చి త

య్యమరులు గూడ భీతిలెడ రాహవమం దెదిరింప మమ్ములన్

నిముసము లోన గెల్చెనము నిక్కము రెడ్లస మాకు లెక్కయే?

సుబా—ఓ యాత్మ శ్లాఘా పరాయణా! త్రిత్రియుల శౌర్యాన్ని
యెంత దుస్సహ మైనదో నీవెఱుంగవు. వినుము. (అద్దో—కి)

నీల—ఎఱుంగ కేమి? త్రిత్రియుల శౌర్యాన్ని పరశు రాముని కా
లము నందే చల్లారి పోయినది గాదా? చెప్పనక్కఱ లేదు.

సుబా—ఏమీ! నీకండ కావరము!

క. విలయ ప్రచండ దహనో

జ్వలభీకర మైన నాదు చండతరాసిన్

దులువా! నిముసములో నీ

తలఁ ద్రుంచెదఁ జూడు నా ప్రతాపము వెలుఁగన్.

నీల--అ! చెప్పవచ్చు, కొట్టుటకు గువ్వపిట్టగాను. నేను రెడ్డివీరు
డను.

చండ్ర--(వెనుకకఁజూచి) జయంతా! ఈశులువను బట్టుకొనుము.

(తెరలో) ఇదేవచ్చుచున్నాడ.

నీల--(తనలో) రాయబార మిట్లు పరిణామించినది. ఈ తుచ్చులు
నన్ను బట్టుకొనఁ జూచు చున్నారు. ఇకఁజూచు చుండిన లాభములేదు.
కత్తిదూసి పైఁ బడెద, మీఁద దైవ మున్నాఁడు. (ప్రకాశముగా) ఓరోగీ!
దురాత్ము లారా! నన్ను గట్టవచ్చెదరుగా! రండు.

(అని మీఁదఁ బరుచున్నాఁడు)

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది స్వతీమాంకము.

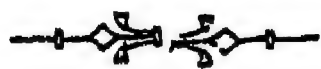
శ్రీ రస్తు,

రామ దేవ విజయము.

తృతీయాంకము.

[యుద్ధ భూమి .]

(రామ దేవా రెడ్డి, ధర్మా రెడ్డి, భానుమంత రెడ్డి, హేమ కూటా రెడ్డి
ప్రవేశించుచున్నారు)

రామ--హేమకూటారెడ్డి! మన సేనా విర్యాశముగావించిందా?

హేమ--చిత్తము. చేసియే యిట్లు పచ్చి'ని.

రామ--సరే. ఎచ్చ పెచ్చట నేమే సేనాంగముల నమర్చితివి?

హేమ--దేవా! చిత్తగి పుడూ. రెండు కొసల యంకను ముప్పని
వేల గుట్టపు బలము, దాని వెనుక ననిమిది వేల యేనుంగులును, నడు
మ మూడు లక్షల కాల్బలమును, దాని వెనుక రహస్యముగ రెండు వేల
భిరంగీల భారును నమర్చి యిట్లు సూచీప్రాయమును బన్నితిని. వలయు
నెడలఁ దక్షణము ప్రత్యక్ష మగు నట్లు మూడు వేల గుట్టపు రాతులను,
రెండు వేల యేనుంగులను, నాల్గువేల రథములను సిద్ధము చేసి యుంచితి
ని మహాప్రభూ!

రామ--బాగుగాఁ జేసితివి. నీ పెచ్చట నుండెదవు?

హేమ--దేవా! మృత్యుంజయ రెడ్డియు నేనును నశ్వా రూఢుల

మై పూహాగ్రముల యందుంటము.

రామ--బాగున్నది.

హేమ--మూడు లక్షల పదాతి సైన్యమునకు గంగాధరరెడ్డి మున్నగు నెనమండ్రు రెడ్డి వీరులను క్షత్రియులను నల్లరను సహాయ నాయకులుగ నియమించితిని. వారిపై నీలకంఠారెడ్డిని సర్వాధికారిగాఁ జేసితిని.

రామ--బాగు బాగు.

హేమ--ఏనుఁగు దళముపై సర్వాధికారమును వహింప ధర్మారెడ్డిని కోరఁ దలచి యున్నాఁడను మహాప్రభూ!

ధర్మ--సేనాధిపా! నన్ను గోరి నేల? నియమింపరాదా? మనలో మన కట్టి కట్టుదల లేమున్నవి?

హేమ--అగ్య! నియమించుటకు నే నెంతటి వాఁడను? భృత్యుని య దంతి మాత్రము దయఁపంచి రదియ చాలును.

రామ--సేనాధిపా! భృత్యుఁడ నను చున్నా వేని టి? మనలో మన కట్టి భేద భావము లెప్పుడు నుండఁగూడదు. సర్వేశ్వరునకును మన దేశ ప్రజలకును మన మెల్లఱము భృత్యులమే.

హేమ--నా యందును, బ్రజల యందును దమకుఁ గల యనురాగ మనంతము. మహాప్రభూ! నేఁడు దేవరవాచు సర్వ సేనాధిపత్యమును స్వీకరింప నలెను.

రామ--నేఁ డిట్లు చేసితివేమి? నీవేల తప్పుకొనవలెను?

హేమ--దేవా! నేఁడు సూచీ న్యూహముచే క్షత్రియుల సరికట్ట నుత్సాహము గలిగినది, నే నశ్వారూఢుఁడనై ముందుండవలెను గదా! అదియుఁగాక,--దేవరవా రుండఁగా సమర రంగమున సర్వ సేనాధిపత్యమును వహించుట నాకు భారముగా నున్నది.

రామ--అదేమి? నీ వెప్పుడు నట్లు తలంపకుము, విశ్వసనీయులును, సమర్థులు నగు యోధు లుండఁగా మహారాజునకు సర్వ సేనాధిపత్యము వహింప వలసిన యవసర మేమున్నది? నీ వసహాయ తోరుండవు.

అదియుఁగొక, మన మందఱ మొక్క జాతివారము మనకేమిభేదమున్నది?

హేమ--నేనును గిక్కిన సేనానులును గూడ దేవగ వారి స్వా
సేనాధిపత్యము క్రిందఁ బోరాడ ముచ్చట పడుచున్నారము మహాప్రభు!

రామ--అట్లయిన నేఁ డంగీకరించితినిలే.

హేమ--అనుగ్రహింపఁబడితిని.

భాను--సేనామకూటాచెడ్డీ! నన్నెసరికిని నియమించితివి కావేమి?
నేను పరాక్రమ హీనుడ ననుకొంటివా?

హేమ--అయ్యో! మీరు పరాక్రమ హీనులెట్లుయ్యెదరు?

గీ. అయిదు నాళ్ళుల నుండి యశ్యశ్శతముగ

రాచవీరులఁ బ్రబలసంగ్రామ సీమ

మట్టువెట్టుచు నున్నార లట్టి యెడల

నరయఁ బొరుష హీను లెట్లుగుదు రీరు?

క్షమింపుఁడు. నేడు సార్వభౌముడు నా యెడలఁ గనఁబఱచిన దయ
కుప్పొంగి పోయి మీ విషయమును జెప్పుట విస్మరించితిని.

రామ--సేనాధిపా! చిరఁజీవి నే యధికారమున నియమించితివి?

హేమ--నేనా! ఫిరంగీల బారు పయి నియమించితిని.

భాను--నా కా యధికార మక్కఱలేదు.

రామ--కుమారా! కారణమేమి?

భాను--తండ్రీ!

గీ. తెలుపనేల? ఫిరంగి శౌరులు రహస్య

వృత్తిఁ గాల్చులమునకును వెన్ననుండె

వీరవర్యుడ నేనేల వెన్న నుందు

పొరుషమె యది నావంటి బంధులకును?

నాకు యుద్ధరంగమనిన భయమా? క్షత్రియులతోఁబోరఁజాలనా? ఈ

యాంశ్వికబలము, నీపదాతినంఘము, నీరథికనజము, నీకరియూఢము, నీ
భిరంగీకబాగు, నీయోధసహస్రము, నంతయునేల! మీరండలు నీచతురం
శ బలముతో వెనుక నుండుడు.

మ ప్రతి తాస్త్వద్వైధబాహువిక్రమ కళా ప్రావీణ్య మేపారంగా
ప్రభవ క్షోణి తలమ్మున రహి విహార మ్మేను గామితు న
హ్నాన నాహార్య నిపాత మాత్రమున భీమ ప్రక్రియన్ నిర్మలాం
బుధి ఘూర్ణిల్లెడుపోల్కె క్షత్రియబలాభో రాశి ఘూర్ణిల్లెగన్,
రామ--కుమారా! నీ వట్టి వీరుడవే.

భాను--దనకా'మీరు చేయునది స్తుతియా? నిందయా?

గీ. ప్రస్తుతి యొనర్చెనరు వీర వరుడనంచు
వెనుక నుండుమటందురు భీరునట్లు
వెనుక నుండెడి వాడెట్లువీరుడగును
బోరనినఁ బరువిడు పాటు బోరు గాక.

రామ--కెట్టివాడా! నీకెట్టి సందేహము వొడమెను!

నీ. బలము న న్ననుసరింపఁగ నైరి వీరుతోఁ
బోరాడుచు నొకప్పుడు ముందు నుండు
బలము నిర్భయ వృత్తి బవరంబు సేయచోఁ
బరికించుచు నొకప్పుడు ప్రక్క నుండు
వెనుదీయ నున్న వాహినిని బ్రోత్సహంబు
నొనరించుచు నొకప్పుడు వెనుక నుండు
నైరి సేనను మాయఁ బడఁ ద్రోయ భీరుని
తీరున నొక్కప్పుడు పాటి పోవు

గీ. ఆశ్చర్య పరితార్థ మప్పు డవుడు
ప్రక్కలను, ముందు, వెన్న, నభ్యంతరమున

నంచరించుచు నుండఁ బ్రచ్చన్న వృత్తి

వీర వరుఁ డంత మాత్రాన భీరుఁ డగునె?

భాను—ఏమైనను నా కా యుద్ధోగ మక్కఱ లేదు.

హేమ—యువరాజు! మీ రట్లనిన నే నేమి సేయఁ గలను?

భాను—నీవు సేయలేని దేమున్నది? అంతయు నీ స్వాధీనమే.

హేమ—మీ దయ యున్నంత వఱకు నట్లే.

భాను—అయ్యో! మా ధయ యెంతటిది! మే మెంతటివారము!

మేము వెనుక నుండఁ దగిన వారము గదా!

రామ—కుమారా! పోనిమ్ము. నే నా ఫిరంగీల బారును నడిపించె
దొంగీవు సర్వ సేనాధీశత్యమును స్వీకరింపుము.

భాను—మీ రట్లు కోపించిన నే నేమి సేయఁ గలను?

రామ—ఏమీ? తనయా! నేను కోపించితినా?

భాను—దనకా!

అ. వే. మనవిఁ జేసి కొంతి వెనుక నుండఁగఁ జాల

నంచు విషయ వృత్తి నంత మాత్ర

నెల్ల సేవలకును నేరిక వగు మంచు

ననఁగఁ గోప మంది నటల గాడె?

కానిండు. మీరు పూజ్యులు. పితృజ్ఞా నిరసనము ఘోర పోవ
కృత్యము. అదియఁగాక, నేనే పొర పడితిని. ఫిరంగీలబారు రహస్య
ముగఁ గాల్పలమునకు వెనుక నుండుట ధర్మ బాహ్యము గాదు. తది
వ్యాస నిర్మాణ కౌశల ప్రకాశకము. తండ్రీ!

గీ. ఎంత యును భక్తి శిరసా వహించి మీరు

నానతి ఫిరంగి బారుల కధిపుఁడే నయి

దురమునకా రాచ వారల శిరము లెల్లఁ

బుడమి రాల్చెనఁ గొప్పరి పుచ్చె లట్లు.

హేమ--నా మనసు కుదుటఁ బడినది.

రామ--పుత్రకా! ఎచ్చట నున్నను వీరున కరి మర్దనము విధి కృత్యము. క్షత్రియుల నరి కట్టి నప్పుడు హేమకూటరెడ్డి, మృగ్యుంజయ రెడ్డి, ధర్మారెడ్డి, నీలకంఠారెడ్డి మున్నగు మన వీరాధి వీరులెల్లఱు సేనా మధ్యమున నుందురు. జాగరూకతతో వారిని గనిపెట్టి ఫిరంగుల ను బేల్చుట కనుజ్ఞ యిమ్మా. సేనాధిపా! ఇరు వాఁగులునంకుల సమర ము గావించు నపు డెవ రెచ్చట నున్నదియు వెనుక నున్న వారు తెలిసి కొనుట కష్టము. కావున నీవు ముందుండ వలసిన వాఁడ వగుటచే క్షత్రియులు మన పూహ మధ్యమునఁ జిక్కి కొని నపుడు ఫిరంగి గుండ్ల పాల్పడ కుండ మన వారు తప్పు కొనుటకును, ఫిరంగులఁ బేల్చుట కనుజ్ఞనీయ భానుమంత రెడ్డికిఁ దెలియుటకును నేదేని నొక సంకేతము నేర్పరుపుము.

హేమ--దేవా! యువరాజా! రాచవారు పూహ మధ్యమునఁ జిక్కి నపు డేను శంఖ ధ్వనిఁ గావించెద.

రామ--నీ యహహ చక్కఁగా నున్నది. తనయా! ఏమరి యుండకుమా. సేనాధిపా! ఈ సంకేతమును మన యోధుల కెల్లఱు కెఱిగించి రమ్ము.

హేమ--చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును).

రామ--తమ్ముడా! ధర్మారెడ్డి! రాచవారితోఁ బోరఁ గడంగినది మొదలై యెగు దినములలోమన సేన యెంత గతించినది?

ధర్మా--అన్నా! మన సేన పదు నాఱు వేల్పు మాత్రము గతించినది. క్షత్రియుల ఫిరంగులు కైదు వందలును, మూడు వేల కుట్టములును మన స్వాధీనమైనవి. ఏడు వేల క్షత్రియ సదాతి బలము

మన కారా గారమున నున్నది. రాచవా రరువది వేల సేనను గోల్పోయి రని ఖేలియ వచ్చినది.

రామ--మన సేన పదాఱు వేలును, వారి సేన యరువది వేలును గతించినదా! అన్నా! ఈ క్షత్రియు లెంత పాప కృత్యమునకొడిగట్టిరి!

భర్మా--కానిండు, ఈ యుద్ధము మన లాభము కొఱకే సంభవించినది.

ఆ. వె. ఇంత వఱకు శౌర్య హీనులు రెడ్లంచుఁ
గొంత మంది తలఁచు కొనుచు నుండె
మనము పోరి గెల్వఁగను వారి దుర్భ్రము
తొలఁగు, మన యశమ్ము వెలుఁగు జగతి.

భాను--ఆ మాట ముమ్మాటికి సత్యము. ఏమన?

చ. అనయము రెడ్ల కల్మిఁ గనులారఁ గనుంగొన లేక యీనుచే
మనమునఁ గుందుచున్ దగవు మాలిన వర్తన సేయ నుంత కొం
కని యభిమాన హీనులగు క్షత్రియ వీరుల నాహవమ్మునన్
దునిమి, యఖండశౌఖ్యములతోఁ దులతూఁగఁగవచ్చు నెంతయున్.
రామ--ఔను, ఈ మీ యూహలు జాగుగ నున్నవి.

(తెరలో) ఓ రెడ్డి వీరులారా!

గీ. రణము నొనరించు పట్టిన రాచవారు
పుష్కహ మధ్యమ్మునం జిక్కి యున్న యస్థు
డడరి నేశంఖ మూఁదెద నపుడు మీరు
తొలఁగుఁడీ ప్రక్కలకు మధ్య నిలువ కుండ.

రామ--(ముందుకుఁ జూచి) క్షత్రియులు సైత మప్పుడే సేనా వి
న్యాసము గావించి సిద్ధముగ నున్నారు.

(అప్పుడు హేమకుమారెడ్డి ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

హేమ--దేవా!

గీ. ఉభయ చతురంగ బలములు యుద్ధ భూమి
యందు సన్తోష్య జయ కాంక్ష సలరు చుండె
బ్రాహ్మ గిరి నుద్భవించె నా భాస్కరుండు
ఆల మొసరింప మొక లిడ కేల తడవు?

రామ--ఏమి? సూర్యోదయ మైనదా? కానిమ్మా, సేనాధిపా
తమ్ముడా! ఇక మీ మీ స్థానంబులకుఁ బోయి సిద్ధముగ నుండుడు.
ధర్మా, హేమ--చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు)
రామ--తనయా! నీవు మెలకువతో నుండ వలె నుమా.

భాను--చిత్తము. నా లోయి లేకుండ నీ దారుణ సంగ్రామము
ను వేయి కన్నులఁ జూచుచుఁ దెట్టియై నప్పుడు నా పని జేసెన.

రామ--మంచిది. (ముందుకుఁ జూచి) గీ. వీర వగులారా!
మ. విలయాంభోదర వాపహాసి నినదా భీలంబు, ప్రత్యర్థి భూ
తల నాథ ప్రవర శ్రవఃపుట భిదా దక్షంబు, యుద్ధావనీ
తల సంచార పర స్వభీర నిచ యోత్సాహ ప్రదంబుక, మహిళ
విలస ద్రెడ్డి యశః సనర్థకమునా భేరీని మ్రోయింపుడి.

(తెరలో భేరీ ధ్వని యగు చున్నది)

భాను--(చూచి) ఆహా!

శా. భేరీ రావము మిన్ను ముట్టంగ నె యుద్వేల ప్రమాదమ్మునక
బారావారము గట్టు దాటి పటు శుభ ధ్వన మేపార గం
భీర ప్రక్రియ నేగు మాడ్కి ననుహ్య ద్వీరాళి నుగ్గాడగా
నారా? వాహిని యేగు చుండె మది సత్యాశ్చర్య మేపారగక.

(తెరలో మఱల భేరీ ధ్వని యగు చున్నది. కలక లానంతరము)

రామ—తక్షయల సేన గూడఁ గడలినది. అహా! మన గుఱ్ఱపు
బల మెంత మనోహరముగ నడచు చున్నది!

గీ. చంగు చంగున దాటుచు సంతసమునఁ

గొమరు మీఱఁగఁ దల లూపు కొనుచు, నైది

వీరులకు సూటిగా నేగు నారువుమల.

గమన మరయఁగ మోదమ్ము గలుగు చుండె.

భాను—ఇరువ్వాఁగులు మహా సాగరముల తెఱఁగునఁ బరస్పర జ
య కాంక్షచే డీకొని సంకుల సమరము నారంభించినవి. అహా! ఒక్క ని
ముసమునకుఁ నొల్లి నిశ్చలములై యున్న యీ మహా సేనా సాగరము
తెంతలో స్థాఘాతములై పోయినవి!

రామ—(చూచి) గంభీరాట్రహాసములతోఁ జంద్ర సేనుడు తన
గుఱ్ఱమును హేమకూటారెడ్డి పై కుఱికించినాఁడు! హేమకూటారెడ్డి దు
స్సహ త్రోధాన్ని కీలా కరాళ వదనుడై యెట్లు పోరాడు చున్నాఁడో!

భాను—(చూచి) అద్విరా హేమకూటారెడ్డి పోగువము! హే
మకూటారెడ్డి చంద్రసేనునిపై బల్లెము విసరినాఁడు. అయ్యో! బల్లెము
ముక్కలై పోయినది. (పరిశ్రమించి చూచి) నహావా! సేనాధిపతి రాచ
పానిపైఁ దన ప్రచండ దీర్ఘ కరవాలమును విసరినాఁడు. అరలే! చంద్ర
సేనుని కరవాలము తుఱ్ఱునియలై పోయినది. సేనాధిపతి నిరాయధుడఁ
గు చంద్రసేనుని సంహరించి వేయు నేమో కదా!

రామ—కుమారా! ఆతఁడ ట్లధర్మ ప్రవర్తనమేల గావించును?

(తెరలో) ఓయీ! తుత్రియఁడా!

గీ. చెలఁగి నన్ను బెండాడ వచ్చితివి గాని

నీ యడిద మంత ముక్కలై పోయెఁ గానఁ

బోగు టింకెట్లు? పో పొమ్ము; పోవ వేని
రమ్ము ఖడ్గమ్ము బట్టి శౌర్యమ్ము మీఱి.
రామ—వహవా! సేనాధిపా! రెడ్డి వీరునకుఁ దగినట్లు పల్కితివి!
(తెరలోఁ గలకలా సంతకము)

భాను—ఏమి యా కలకలము? (చూచి) అన్నా! దురాత్ము తే
డ్వరు నొక్క సారి నీలకంఠా రెడ్డిపై బడిరిగా!

రామ—ఏమి? నీలకంఠా రెడ్డిపై నేడ్వ రొక్క సారి పడిరా?
(చూచి) ఛీ ఛీ! క్షత్రియు లెంత ధర్మ బాహ్య ప్రవర్తనము గావించుచు
న్నారు! వహవా! ఇద్దరు కూలివారు! (మఱలఁ జూచి) అన్నా! దురాత్ము
లందఱొక్క సారి నీలకంఠా రెడ్డిని బాడిచి వైచినారు!
(పల్కికమించి ముందుకుఁ జూచి)

శా. ఓరోరీ! రణ భీరులార! చటు ప్రిన్సిప్లగ్న చేతస్కులై
ఘోరా ధర్మ పథాను వర్తనమునం గొం కింతయున్ లేక; స
ద్వీరున్ బల్వరు గూడి కూలుతురె నిర్విఘాతములై? మిమ్ము గో
స్సారం బేర్పడ నంగరా వని నిజే పక్కాడెనన్ నిల్వడి.
(అని తెరలోనికి నిష్క్రమించుచున్నాడు)

భాను—(ముందుకుఁ జూచి) ఏమి? క్షత్రియుల ధైర్యము! నా
త్రిండి నెంత నిర్భయముగఁ దాకి నారు! భీరుఁ డనుకొనిరి కాబోలు!
సావము!

(తెరలో) ఓరోరీ! అక్రమ విషయ ప్రమత్తులారా!
గీ. తులువలార! నన్నెతఁ డంచుఁ దలఁచినారో!
అహిత వీరాధి వీర శుష్మాటవీ ప్ర
చండ తర వీతి హోత్రుఁడఁ జుండు; మీదు
పొరుష మొకింత నాచెంతఁ బనికి రాదు.

భాను--(ఆలకించి) నిజము నిజము. నా తండ్రి కన్ను లెట్లు జేసి చూచిన నీ రాచ వీరు లొక లెక్కనూ? (చూచి) ఆహా! నా జనకుని సంగ్రామ వైరస్థ్యము!

గీ. చండతర ఖడ్గమును దాల్చి చక్ర మట్లు
దిరుగు నా ప్రియ జనకు వధింపఁ దలంచి
చేరఁ బోవు విరోధుల శిరము లెల్లఁ
బుడమిఁ బడు చుండఁ గొబ్బరి పుచ్చె లట్లు.

(చూచి) వహావా! అన్యాయమని జంకక యొక్క మాటుగా నా ప్రియ జనకుని పై బడిన రాచ వారైదుగురు మ్రగ్గిరి. అడిగో నా 'జన' కుఁ డిట్లే వచ్చుచున్నాఁడు.

(అపుడు రామ దేవా రెడ్డి ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

భాను--తండ్రి! విజయమును జేకొని వచ్చితిరా?

రామ--కుమారా! ఏమి విజయము?

గీ. రాజనీతి వినుండు, పరాక్రమైక
ధనుఁడు, సత్కీర్తి వంతుఁడు, వినయ మూర్తి
యైన నీల కంఠా రెడ్డి యస్తమించె
నెంత విజయమ్ముఁ గొన్న నింకేమి ఫలము.

భాను--నీలకంఠా రెడ్డి మరణమును గుఱించి మీ రెంత మాత్ర మును విచారింప వలదు. సర్వజ్ఞులగు మీకు నేను సెప్పఁ దగిన వాడను గాను. నీలకంఠా రెడ్డి యిన్ని నాల్గు నిష్కాపత్యముతో మీ సేవ జేసి యిప్పుడు వీర పురుషోచిత తురణము నంది ధన్యతం గాంచినాఁడు. అతని ని మీ రిప్పుడు మఱచి పో వలెను. సర్వ సే నాధిపత్యమును వహించిన మీ రిప్పుడు తాలిమి వీరిన ముప్పు వాటిల్లును. కావున మీరు విగత వి చారులై యీదారుణసంగ్రామమును సహస్రథా గనిపెట్టి చుండవలెను.

రామ—ఔను. నీవనిన స్త్రీస్వరూప మనము నీలకంఠారెడ్డిని మఱచి పోవలెను. కుమారా! నీ విచ్చటనే యుండుము. నే నీదే యటు వోయి చూచి వచ్చెద. (అని నిష్క్రమించును)

భాను—శబ్ద! వీరాధి వీరుండగు నీలకంఠా రెడ్డి నీ క్షత్రి యాథము లన్యాయముగ సంహరించి వైచిరి! ఈ రాచవారు కేవల సూర్యులచే యుద్ధమున కుద్యోగములే. ఉద్యోగులే వారేమి యనుభవించిరి. మాకు బేకు వడిన నీలకంఠారెడ్డి యొక్కడే గతించెను. కాని వారి బలము సంకలి యనేక యోధులు గతించిరి. దురభిమాన దూషితగులగుటచే వారి సేరగతి నెఱుంగఁ జాలరు. అకట! అశక్తి దుర్జనులగు నీ క్షత్రియులు తాము సుఖ పర లేరు. ఇతరుల సుఖ పడనీరు.

(అస్వధు తెరలో శంఖ ధ్వని యగుచున్నది)

భాను—(ఆలకించి) అట్లదే వైరి వీరాంగనా గర్భ నిర్భేదకమగు శంఖ ధ్వని విన పచ్చు చున్నది. ఆహా! ఇప్పటికిఁ గదా నా యవసరము గలిగినది! (ముందుకుఁ జూచి) అరిగో యోధు లెల్లఱుఁ బ్రక్కల కొదిగి నారు. ఇంక జాలము సేయరాదు. ఓహో శతఘ్ని సైనికులారా! ఫిరంగులను బేల్పుఁడు పేల్పుఁడు.

(తెరలో ఫిరంగుల ధ్వని. అస్వధు రామదేవారెడ్డి ప్రవేశించుచున్నాడు)

రామ—కుమారా! మంచి సమయమున ఫిరంగులను బేల్పించితి వి? (ముందుకుఁ జూచి) ఆహా! శతఘ్ని నిర్గతాయన గోళ పక్షుల రామ నీయకత!

గీ. తోరపు గుభాల్ గుభాల్ ధ్వని భోరు కొనఁగ

బాణ వేగము మీఱఁగ బంతు లల్లు

పాటి పోయెడి క్షత్రియ వీర వరుల

వేంటఁ బడి కూల్చు చుండెను వేల కొలది.

భాను—ఆహా! క్షత్రియ వీరుల గతి!

గీ. బంధుల విధమ్ముగా వెంటఁ బడు ఫిరంగి
గుండ్ల కోర్వఁగఁ జాలక కొంకు లేక
బుద్ధిగని క్షత్రియులు పాటి పోవు చుండి
కొకఁడు వోయిన దెసకు వేఱొకఁడువోక;

(మఱిలఁ దెరలో ఫిరంగుల ధ్వని)

భాను—ఓహో శతశ్శిన్న సైనికులారా! శతశ్శిన్న ప్రయోగ మిఁకఁ జూపుఁడు.

రామ—(ముందుకుఁ జూచి) హత శేషులగు క్షత్రియ సైనికులెంతో
తేజో గుడారములం జూచిరి. క్షత్రియ సైనికులు పాటి పోవుటలో నద్వి
తీయులు!

(తెరలోఁ గోలాహలా నంతరము)

రామ—(చూచి) తనయా! క్షత్రియ స్కంధా వారమున నానం
ద సూచకమగు కోలాహలమును, వారి గుడారముల వెనుకఁ బరాగ
మును బయల్పెడలు చున్నవి. కారణ మేమో!

భాను—అద్దిరా! ఇప్పుడే గదా రాచవారు మన ఫిరంగి గుండ్ల
ధాటి కోర్వఁ జాలక పాటి పోయిరి! మఱి నింతలో నీమానంద మయ
కోలాహల మెట్లుప్పటిలైనను! (చూచి) క్షత్రియులు పాశుపత రెడ్డిని గలి
పించి కొని యుందురు. ఆవిజయ వార్తా శ్రవణమే వారి కోలాహలమున
కుఁ గారణమైయుండును. ఆపరాగము రాచవారికి సాయము చేయవచ్చు
సైనికుల గమనముచే నుశ్చ వించి యుండును. ఆ సైన్యమును బరికించి
పలాయనము గావించిన క్షత్రియ సైన్య మానందమయ కోలాహలము
నొనరించు చున్న దేమో.

రామ—నీరెండ వయోచనమే బాగున్నది. అంతియే గాని వీరా

ధీవీరుడగు పాశుపత రెడ్డి సీరాచవారు జయింపఁ గలరా?

భాను—జనకా! మన మిక నుపేక్షించి యుండ రాదు. మఱియు
తన సన్నాహమును ద్వరగఁ గావింప వలెను. కావున నేనిదే పోయి ని
ముసములో ఫిరంగీల బారును సిద్ధము గావించి వచ్చెన.

(అనినిష్క్రమించును)

రామ—(తనలో) భాను మంత్రుడు చెప్పినట్లు వచ్చు సైన్యము
రాచ వారికి సాయ పడుటకే వచ్చు చున్నది. (చూచి) అదిగో! శత్రుయ
లాంఛన చిహ్నిత మగు ధ్వజము.

భాను—(ప్రవేశించి) ఇంకను జూచెన లేల? జనకా! మన సైన్య
మును బ్రబోధింపుము. ప్రబోధింపుము.

రామ—ఓహో భూమంచి రెడ్డి వీరులారా! సైనికులారా!

మ. హత శేషంబగు తొత్ర సైన్యమది నైజావాసముం బీరి, ము
ద్దతుగా నచ్చెడి పెద్ద పాఞ్జుగని యాత్మక ధైర్య మెంతేని నొం
ది, తమిక్ దాకఁగ వచ్చుచుండె మనలన్నిజ్జిహ్వఁగా; గాన నాం
చిత సిద్ధిక్ బడయఁగఁ బోరుటకు నం సిద్ధమ్ముగా నుండుడి!

(తెరలో) సార్వ భామా! మా దృఢ ప్రతిజ్ఞ నాలింపుము.

గీ. అనుగు దెంచితి మేము మీ యాజ్ఞ నిటకు

సాహసము మీఁ; రణమున శత్రువు లను

జూప వలయున; మేమైనఁ బావ వలయుఁ

గాని యిట నుండి నుంతైనఁ గదలి పోము.

రామ—సంతనంబాయె. ఓ సైనికులారా! రెడ్డి వీరులారా! అట్టి
దృఢ దీక్షతోఁ బోరాడిన యెడల విజయ లక్ష్మి మనలనే వరించు నను
టకు సందియ మేమున్నది.

భాను—నిజము నిజము. ఓహో రెడ్డివీరులారా! అట్లదే శత్రుయ

సైన్యము సమీపించు చున్నది. నుటల మీ ప్రతాపముఁ జూపుటకు నమ యమైనది. సిద్ధముగ నుండుఁడు.

రామ--(చూచి) ఆహా! తనయా! చూచితివా హేమకూటారెడ్డి మహదానందముచేఁ దన గుట్టిముచే నెట్లు నృత్యము నేయించు చున్నా యో!

భాను--(చూచి) జనకా! వీరునకును భీరునకును భేద మంతటిదే గాదా?

గీ. సమర తలమున శత్రుసైన్యమును గాంచి
పొంగి పోవును వీరుఁ డేనుఁగు నరసి
సింగమట్లు; సింగమ్ము స్వీకరించి సంత
మదకలంబట్లు భీరుండు బెనరి పోవు.

(తెరలోఁ గల కలా సంతరము)

రామ--(చూచి) అప్పుడే యిరువారుగులు దలపడినవి. (ఆశ్చర్యము తో) ఏమీవొంత! క్షత్రియ సైనికులు తమ్ముఁ డామే మ్రుందించు కొను చున్నారేమి చెప్పుచూ!

భాను--(చూచి) అద్దిరా! క్షత్రియుల పౌరుషము! నిజప్రాణాప హరకమైనదే!

(తెరలో)

రెడ్లకు జయమగుఁగాక! ఓహో రెడ్డి వీరులారా! రండు క్షత్రి యులను సంహరింపుఁడు.

రామ--(ఆశ్చర్యముతో) ఈ సూతన సైనికు లెవరోగాని రెడ్ల జ యము నాకాఁక్షించు చున్నారు! క్షత్రియులను సంహరింపుఁ డను చున్నా రు! తనయా! పీఠెవరై యుందురు? శ్రీ కృష్ణ దేవరాయలుగల బాపానిలయము,

భాను--ఎవరో తోచకున్నది.

విభాగము
విభాగము
సం. ౧౭౭౭.

రామ--(చూచి) అప్పుడే త్రిత్రయ సైన్య మంతయు నిహత స్థైర్యమైనది. ఎక్కడో గాని యోధుఁడొకఁ డశ్వా రూఢుఁడై యిట్లే వచ్చుచున్నాఁడు.

భాను--చంద్రసేనాదుల మరాగతము నెఱింగి మనకు సాయపడవచ్చునొక త్రిత్రయయోధుఁడై యుండ వచ్చుననితో చెడి. పినతండ్రిగారితోడను హేమ కూటా రెడ్డి తోడను గలిసి యా యోధుఁ డిట్లే వచ్చుచున్నాఁడు.

రామ--తనయా! నిదానించి చూడ త్రిత్రయ వేష ధారి యని తోచుచున్నది.

(అప్పుడా ధర్మారెడ్డి, హేమకూటారెడ్డి, త్రిత్రయ వేష ధారియగు మహా దేవరెడ్డి ప్రవేశించుచున్నారు)

మహా--జయము జయము సార్వభౌమా!

రామ--(ఆశ్చర్యముతో) ఏమి మహా దేవరెడ్డి దేవనా?

మహా--చిత్తము. ఏలిన వారికిఁ గృపా పాశ్రమంఁడను.

భాను--ఓయీ! సీనీత్రిత్రయ వేషము నేల తాల్చితివి?

మహా--త్రిత్రయులను వంచించుటకు.

రామ--వంతసంభాయె. ఓయీ! పాశుపతరెడ్డికి విజయమే గద!

భాను--నీవేగు నప్పటికింకను యుద్ధము పూర్తి గా లేదా?

మహా--నేనేగిన నాటి సాయంత్రము నందే సంగ్రామము ముగిసి పోయినది. హత శేషులగు త్రిత్రయ సైనికులు పాతి పోయిరి. కాని పాశుపత రెడ్డి గారికి బలమగు గాయము తగిలినది,

రామ--ఏమీ! పాపము పాశుపత రెడ్డికి గాయముతగిలినదా?

భాను--నెమ్మదిగ నున్నదా?

ధర్మ--ఎచ్చటఁ దగిలినది?

సేమ--ఎనగు కొట్టిరి?

మహా--చిత్తము, కొంచెము నెమ్మదిగ నున్నది. అప్రశయముగ విక్రమించు చున్న యొక క్షత్రియ వీరుని సహరి చుట కొక రెడ్డి వీర, ఊరనుండి నిశాత దీర్ఘ కరవాలమును దూయుచుండగా నాచెంత రాచ వారిసేనానితో బోయిచున్న పాశుపతరెడ్డి గారి యెడను భుజముపైఁగి లినది.

(అస్సడు ప్రశయ భైరవుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

ప్రశయ--రామ దేవా రెడ్డి! రాచవారు యుద్ధావ సాన సూచక మగు భుజము నెత్తి నారేమి?

అండలు--[ఉలికిపడి] గురువరా! వందనములు.

[మొక్కుచున్నాఁడు]

ప్రశయ--శుభమగుఁ గాక.

రామ--[గాచి] ఏమి? రాచవారు కదనమును జూలించిరా? అ నహయ శూరుల వలె విక్ర మించిరే! తమ్ముడా! కారణ మేమై యుండును?

ధర్మా--క్షత్రియుల శిబిరముల నుండి యొక యోధు డిట్లేఁగెంచుచున్నాఁడు. మనధాటి కోర్వఁ జాలక క్షత్రియులు శరణు వేడ నాయోధుని బంపినట్లు తోచు చున్నది.

భాను--ఆవచ్చు నాతఁడు మన సేనను బరీక్షింప వచ్చి పట్టు వడిన యాతఁడని తోచు చున్నది.

సేమ--నిజముగ నాతఁడే.

ప్రశయ--ఊరకుండఁడు.

[అస్సడు గోపాల పర్య ప్రవేశించు చున్నాఁడు]

గోపా--[తనలో] కటకట! మేమెంత దుర దృష్ట వంతులమో

గాని మాకన్నియు నప జయములే సిద్ధించుచున్నవి. అందును నేనెట్టిమం
దభాగ్యుడనో గాని నేనే క్షత్రియుల పౌరుష హైస్యమును బ్రకటింపన
లసి వచ్చుచున్నది. నాడు రెడ్ల సేనాపతికూర్ధము పోయి రెడ్లచే జిక్కితి
ని. నేడు రెడ్లను గడువు గోర నుంటిని. ప్రత్యక్షముగ రెడ్లతో బోరిగ
లుచుట కలలోని వార్త యని గ్రహించి సుబాహు చంక సేనులు మా
యామార్గమున రెడ్లను గెలిచి కొనుటకు నిశ్చయించిరి. ఈసంగతిని జ
రమ రహస్యముగ నుంచి యింతవఱకుఁ గావించిన పోరాటములో మా
సేన చాలవఱకు నశించి పోయిన దనియు నా పేతుఱుచే గ్రొత్త పాజు
ను దయారు చేసికొని మఱల యుద్ధమునకు వచ్చుట కిరువది దినములు గ
డు వీయ వలసినదనియు నిపుణముగా రెడ్లను గోరి వల్లె యనిపించుకొని
రొమ్మని మా ప్రభువులు నన్నంపిరి. కాని యీ రెడ్లు మా మర్మము నె
ఱింగి గడు వీయక పోవు టకుండఁ దక్షణము నన్ను బొడిచి వైచి మా
సేన నొక్క పెట్టున సంహరించి వైచెనని తోచు చున్నది. సమయ
మునకు మా నెత్తి మీఁదఁ దాండవ మాడుచున్న శనియో యన క్షత్రి
య ద్వేషియు, రెడ్ల పురోధనుఁడు నగు నీ ప్రళయ భైరవు డిచ్చటకే చేరి
నాడు. ఈతఁడు మమ్ము బ్రతుక నిచ్చునా? కానిమ్ము, వచ్చిన వా
డను రానే వచ్చితిని. ప్రయత్నము సేయకుండఁ బో నేల? దైవయోగ
మెట్లున్నదో? (పరిక్రమించి) అభిమాన నిధానమగు క్షత్రియ కు
లమునఁ బుట్టుటచే రెడ్లను శరణు వేడుటకు నోరాడకున్నది. అయిన నేమి
సేయుదును? చేసికొని నంత యనుభవింపక తప్పదు. (సమీపించి)

శరణు శరణు సార్వభౌమా!

బాను--(సోత్పాసముగా) ఎతఁడీతఁడు? క్షత్రియుడేనా!

పేమ--క్షత్రియ మాత్రుఁడు గాఁడు. వీరుఁడును.

మహా--రెడ్లను సమూలముగ నాశనము సేయవచ్చిన త్రిత్రయ వీరుడు.

గోపా--సగము చచ్చిన నారిగొంగనా ప్రతాపములను జూపుట.
ప్రళయ--ఊరకుండుడు.

రామ--గురువరా! శరణు గోరుటలో త్రిత్రయని యభిప్రాయ మేమో.

గోపా--అభిప్రాయమునకేమున్నది? నూ బ్రభువులగు సుభాహు చంద్రసేను లిట్లు మనవి సేయు మని నన్నంపినారు. "అద్వితీయపరాక్రమ సంపన్న మగు మీసేనతో డీకొని పోరాజాలక మాసేన చాలవఱకు గతింబీ సది. తావున నింతట మేము మీతోఁ బోరా జాలము. మా కోరిక ను దోసి వేయ రను సమ్మతముచే మి మ్మొక్కటి కొడు చున్నారము. మాకింకను మీతోఁ బోరా వలయు ననియే యున్నది. కాని శ్రోత్త దల డును సంపాదించు కొనుట కిరువది దినములు గడు వీయ వలె నని కొరు చున్నారము."

రామ--(తనలో) త్రిత్రయలు దోహము సేయ నెంచినట్లు తోఁ చుచున్నది. అయినను శరణార్థులకు శరణ మొసంగుట ధర్మము. గురువ ర్జనియు బ్రభువులయు నభిప్రాయములఁ దెలిసి కొనియెడ.

(ప్రతాపముగ) గురువరా! స్రియ బంధువులారా! ఈవిషయ మై మీయభిప్రాయములఁ చెలుపుడు.

ప్రళయ--[తనలో] త్రిత్రయ లశక్తి దుర్జనులై రెడ్లను బ్రత్యక్ష ముగ జయింప నోడి యిట్లు నమ్మించి దోహము సేయ నెంచినారు.

భాను--జనాంతికముగా ధర్మారెడ్డి, హేమకూటా రెడ్డి, మహా దేవరెడ్డి గాల్గతో రాజనారు నీతిలేని వారు, దోహముసేయుట కిట్లు

కోరి యుందును. [ప్రకాశముగా] ఒక్క నిమిష మైనను గడువీయఁ గూడదు.

మహా—నా యభిప్రాయము సదే.

హేమ—గడు విచ్చుట నా కిష్టము లేదు.

ధర్మా—ఉత్తమ రాజ సీతి ప్రకారము గడు విచ్చుట ధర్మము.

గోపా—[తనలో] ఈలాడు మా వలలోఁ బడి నాడు.

ప్రయశ—ధర్మారెడ్డి సెప్పినట్లు చేయుటయే ధర్మము.

గోపా—[తనలో] ఈ బ్రాహ్మణుడు గూడ నట్లే మా మా యా వాగురలం జక్కి పోయినాడు.

భాను,—హేమ,—మహా,—మీదఁ దమ చిత్తము. మీ యా జ్ఞకు మేము బద్ధులము. కాని గడు వీయఁ గూడదని మఱియ మనవి నే నీ కొనుచున్నాము.

గోపా—[తనలో] ఈ మువ్వరును గడు వీయ వలదని గట్టి పట్టి పట్టి నారు. కాని మఱియును, బురోహితుఁడును మా పక్షమే పల్కి నారు. చక్షువర్తి యేమి చేయునో తెలియదు.

రామ—ప్రియ బంధువులాగా! మీ యభిప్రాయములు నేను గ్రహించితిని. కాని యధర్మము సేయుటకు నా యంతరాత్మ యంగీకరింపదు. శరణార్థు లెట్టి వారైనను శరణిచ్చుటయే ధర్మము. మీరు కనుగలిగి కడు జాగరూకతతో నుండుడు. ఓ త్పత్రియుడా! మీ వేడి కోల్పజ కంగీకరించితిమి. కావున నీవు నిశ్చింతతో బోవచ్చు.

గోపా—చిత్తము. [తనలో] నామనసు కుదుటఁబడినది. విజయ గర్వమ్మునమిన్నమన్నగానక యీ రెడ్లు తలకుమించిన ధర్మమునకుఁబోయి సారు. ఇక నిస్సంశయముగ రెడ్లను నాశనము చేయుటకై మా నేర్చిన మాయలన్నియు నుపయోగించెదము. వహాహా! ఇకమీదఁ గదా మే

ము కృతార్థుల మగుట? (ప్రకాశముగా) సార్వభౌమా! పోయి వచ్చెద.
రామ--మంచిది.

(గోసాల వర్మ నిష్క్రమించుచున్నాడు)

రామ--గురువరా! బంధువులారా! ఇక మనము శిబిరములకుఁ
పోయి విశ్రమింతము రండు.

ప్రళయ--నడువుము. (అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు)

ధర్మా--(తనలో) అన్నగా రధర్మమున కొడి గట్ట లేక త్పత్రియు
లకు గడు వొసంగినారు. త్పత్రియులు ద్రోహము సేయక మానరు. కడు
మేలకువతో నుండ వలెను. (నిష్క్రమించు చున్నాడు)

భాను--(తనలో) ధర్మపరానతారులగు తండ్రి గారన్యాయ మా
చరింప లేక యిట్లుచేసినారు. నా యభిప్రాయము దుష్టుల యెడ నాప్య
ముపయోగింప వలె ననియే. అయినను తండ్రి గారి గూఢ యవిలంఘ
నీయము. (అని నిష్క్రమించు చున్నాడు)

శోమ--మహాదేవ రెడ్డి! ఇక మన మిచ్చట నెందులకు? సా
ర్వభౌముని యాజ్ఞ యనుల్లంఘనీయము. విశ్రమింప సైన్యమున కాజ్ఞ
యిత్తము రమ్ము. (అని యిరువురు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది తృతీయాంకము.

రామ దేవ విజయము.

చతుర్థాంకము.

[ఒక భటుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

భటు--(అంతటఁ జూచి తనలో) ఏమి చెప్పుచూ యుద్ధరంగ మట్లు నిర్మానుష్యమై యున్నా? ఇప్పుడు జాము ప్రొద్దొక్కినది. ఎవరిగూ డారములలో వాగు నిశ్చింతతో నున్నాడు. కారణ మేమై యుండును? యుద్ధము పరి ననూ పక్షై పోయి యుండునా? కాదని కాదు. అట్లయిన గెల్చిన వా రోడి పోయిన వారిని గొల్ల గొట్టు కొన కుందురా? కాకున్న నంధి జరిగి యుండునా? దురాత్ములగు నీ చంద్రసేనాది క్షత్రియులతో రెడ్లకు సంగతిమా? (ముందుకుఁ జూచి) ఎవరో యిట్లే నచ్చుచు న్నాడు. తెలిసి కొన నచ్చును.

(అప్పుడు మహాదేవ రెడ్డి ప్రవేశించుచున్నాడు)

భటు--ఎవరు? మహాదేవరెడ్డి గారా?

మహా--(చూచి) నీనా! ఓరీ! పాశుపతరెడ్డి గారి కెట్లున్నది?

భటు--చాల వఱకు నెమ్మదిగా నున్నది. ఇచ్చట విశేషములేమి!

మహా--ఏ డెనిమిది దినము లిరు వాఁగులును దారుణ సంగ్రామము గావించినవి. మనయోధులలో నీలకంఠారెడ్డి యొక్కడే గణించెను. ముప్పదియాఱు వేల క్షాంబులును సన్నాట దేబండ్రాశ్వికులును మడిసిరి. రాచవారిలో సుబాహుని దోడ్చుకు కొడుకులు నిహతులైరి. వా

రి ఫిరంగులు రెండు నందలు మన స్వాధినమైనవి. ఏడు వేల క్షత్రియ సదాతి బలము మన కారాగారమున నున్నది. వారిలో నాశ్వికులు, రథికులు, కాంబంతులు, మొత్తము లక్షయు నెను బదివేలకుఁ బైగా గతించిగని కింపడంతి. అంతబలము నశించి పోవుటచే సక రెడ్లతోఁ బోరాజులమని భయపడి రాచవా రిరువది దినముల వఱకు యుద్ధము నాపునేయ వలసినదని మనవారిని బ్రార్థించిరి.

భటు—సార్వభౌముఁ డంగీక రించెనా?

మహా—శరణార్థులకు శరణ మొసంగ కుండుట ధర్మ బాహ్యమని సార్వభౌముఁ డంగీకరించెను కాని రాచవారు దుష్పరిచే మనయాయుధములను హరించుట కొక నిశేధ సమయమునఁ గిరాతుల నంపిరి. మనవారాదురాత్ముల నెఱింగి సంహరించి వైచిరి. మఱల నిన్నటి రాత్రి మనగు డారములకునిప్పంటించిరి. కాని ధర్మారెడ్డిగారప్పటికి మేల్కనియుండుటచే నొక్క గుఱుమైనఁ దగులఁ బడి పోకుండ నార్పివైచితిమి. తరువాత రాచవారికిఁగ గడువీయఁ గూడదనినే నిదే యుద్ధమును బ్రకటించుటకు రాచవారి స్కంధా వారమునకుఁ బోవు చున్నాడను. నీవేగి చక్రవర్తి గారిని దర్శింపుము.

(అని యరువునునిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది విష్కంభము.

(తరువాత నొకశిబిరములో సుబాహుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు)

సుబా—(తనలో), భూమించి రెడ్లన నెంత? అక్షతిమ బాహులు

శాలులము. సపార్య శౌర్య సంపన్నులము, గిరిధైర్యులము, సుక్షత్రయ, వంశ సంజాతులము, నగు మనలను గూడ రెడ్లు జయింపగలరా? యని చంద్రసేనుడు చెప్పిన మాటలు విని కాబోలునని నేనీసంగ్రామమునకు సిద్ధపడితిని. కాని రెడ్ల శౌర్యాన్ని యింత దుస్సహజైనదని యెఱుంగను, నీ. అంభోధి తఱచిన యప్పు ధ వించిన

కాలకూట రసమ్ముగ్రోల వచ్చు
సకల తోకములు భస్మము సేయు ముక్కంటికే
కంటి మంటల నైనఁ గడుప వచ్చు
జేజేలకై న నజేయవశా నలదండ
ధరు పాశమును నైనఁదాళవచ్చు
సింధువు నైన శోషిల్లుఁగా నొన రించు
బడబాగ్ని నైన సైపంగవచ్చు
గీ. కర్మశములగు గిరుల పక్షముల నింత
మాత్రమునఁ గూల్చి పైచు నమ్మఘవు కఠిన.
వజ్రహతి నైన సైపంగ వచ్చుఁ గాని
రెడ్ల శౌర్యాన్ని సైప నేరికీ దరమ్ము?

రెడ్లతోడి పోరాట మాటలు గాదు. చక్రవర్తి కార్యరీత్యాన్యుడే పాడు వేళ జమ దగ్గిని బంధించెనో గాని నాటనుండియుఁ బరాక్రమ భనులగు క్షత్రీయులు నున్నెఱ్ఱలై పోయినారు. ఇరువది యొక్క సార్లు పడు శురామునిచే నిహతులై పోవుటచే క్షత్రీయులు మఱల నింతలోఁ దేటి కొనఁ జాల కున్నారు. పాపి యగు పరశు రాముడు మహేంద్ర గిరికిఁ బోయి యస్త్ర సన్నాహమును గావించెను గదాయని సంతసించుచుండఁగాద గిరిన చోటనే నొగులుట యనినట్లు క్షత్రీయుల పాలిటికిప్పుడీ రెడ్లు దాప రించినారు. వివేకి యగు నవ్విధాత బ్రాహ్మణులను సకల విద్యా విశార

దులై, పరమ తపో ధనులై, విశ్వస్థి హేతుభూతులై యుండు టకును,
క్షత్రయులను దుష్ట సంశిక్షక శిష్ట పరిరక్షకులై, ధరా పాలనము గావేం
చుటకును వైశ్యులను గృహి వాణి జ్యోతుల నొనరించుటకును, శూన్యు
ల సగ్ర వర్ణ సంజనితుల పద దాస్యము సేయుటకును సృజించెను. కాని
యీ భారతి దేశపు దురగృష్టవశమునఁ బద సేవ సేయ వలసిన శూన్య
కులజు లగు నీ రెడ్లు ప్రభువులైనారు. ఆహా! దైవగతి!

సీ. బ్రహ్మాండమైన వారాళి భూస్థల మహాను
భూ ప్రదేశము మహాంభోధి యగును
మేదుర క్షోడిమ్ము మేరు భూధర మహాను
మేరు భూ ధరము దుమార మగును
తనుపైన మంచి గంద మ్మగ్ని హోత్రమా
గన బాడబము మంచి గంద మగును
ఁసులు మేసెడి గడ్డి పటక వ్రజం బాను
వజ్రాయుధము గడ్డి పటక యగును

గీ. విష మమృత మగు సమృతమ్మ విషము నగును
బ్రా గ్గిరిని దోచు నా లోక బాంధవుండు
పశ్చి మాచల మందు నున్భవము గాంచు
దైవ గని కడ్డ మున్నదే తలచ నెందు?

రెడ్లలో నత్యల్ప సేనాని యగు నీలకంఠా రెడ్డి యొక్కఁడు మడిసెనో
లేదో; మాలో ననేకులు మ్రగ్గిరి. నా యెద్దురు కుమారులు గూడ ని
హతులైరి.

సీ. బడ బాగ్ని నైన సంబరము మీఱంగ హ
స్తములతో నాడించు సాహసికులు
కవచమ్ము చాల్చక ఖడ్గమ్ము బట్టక

పులిని ముందిఁ చెడి పోలు బట్టు
 ప్రబల నంగ్రామంబు ప్రాప్తమౌ పట్టున
 సంతసమ్ముచు గాంచు శౌర్య ధనులు
 పరమ శాస్త్రవైద్యుడైన భయమంది పఱతెంచి
 శరణార్థు రక్షించు సరస వరులు
 గీ. మానమే ప్రాణముగ నెంచి మనలు వారు
 దిగ్విజయములెట్లు వెలుగొందు ధీర వరులు
 నైన నా యోధ్య రాత్మజు లని సమయట
 నక్కటా! ఓక్కు మాలిన పక్కి నైతి.

పరాక్రమైక ధనులగు నా కుమారులలో నేవుర నొక్క రామ దేహ
 రెడ్డిమే సంహరించి వైచెను. నా కద్దురాత్ముని జలంచు కొనిన నొడ
 లా పాద మస్తకము గంప మెత్తు చున్నది!

మ. అనుగుం బుత్రుల శౌర్య రాశులను సన్న్యాసమ్ము గావించి త్రుం
 చినయా ద్వేషము దీట రెడ్ల ననిలో శీఘ్రంబ చెంటాడి, నె
 మ్మున మానంన రసాబ్ధిలో మునుగ సామ్రాజ్యాధి కారమ్ము నే
 గని రెంఱూళ్లను జక్రవర్తి సతికిఁ గ్రాసార్థమై యిచ్చెడక.

(అప్పుడొక బ్రాహ్మణుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు)

బ్రాహ్మ—(తనలో) అ శక్తి దుర్జనులగు చంద్రసేనాది క్షత్రియు
 లు సత్త్విక సంచారులగు రెడ్లతోఁ బ్రత్యక్షముగఁ బోర నోడి నూయా
 మార్గమున వారి బలమును నిర్మూలము గావింపఁ జూచు చున్నారు. నా
 ధ్యమైసంత వట కా మాయల నెఱిగి రెడ్లకుఁ బెలుప వలెను. (పరిక్రమిం
 చి చూచి) ఇదిగో! ఇచ్చట సుబాహుఁ డొక్కఁడు గూర్చుండి యు
 న్నాఁడు. ఇప్పుడీతని చెంత కేగెక. బ్రాహ్మణుడ నగు నాతో నీ క్షత్రి
 యుఁ డెట్లు మాట్లాడునో చూచెద. (సుబాహుని సమీపించుచున్నాఁడు)

సుబా--(విసుగుతో) ఎవగు?

బ్రాహ్మ--(తనలో) శివ మెత్తు చున్నది. బ్రాహ్మణుల యెడల క్షే
త్రియుల కెంత ద్వేష మున్నది? (స) కాశముగా) ఎవ రైనదియూ దె
లియుట లేనా?

సుబా--నీవు రెడ్ల పరిపాలనము నంగలి బ్రాహ్మణుడ వేనా?

బ్రాహ్మ--నిరభ్యంతరముగా.

సుబా--పాన సేవ సేయవలసిన శూద్ర కులజులగు రెడ్లచే బరిపా
లిపా బడుటకు నీకు సిగ్గులేదా?

బ్రాహ్మ--రెడ్ల ప్రభుత్వములో నుండుటకు మాకు లజ్జ యుండవ
లసిన పని లేదు. ఏమందు వేని,--

సీ. వటలు విప్రుల పిల్ల వానిఁ గన్గొనినను

మది భ క్తి మీఱ నమస్కరింతు

కష్ట సౌధ్యములైనఁ గను సమృద్ధున

ద్విజుల కొరికలను దీర్చు చుండు

జను లెల్ల సంతోష సాగరమునఁ దేల

మించి రాజ్యము పాలించు చుండె

బ్రాహ్మణు లలజ్జల్లు పడునచో యని వేయి

కన్నలతో నెప్పు డాంచు చుండి

గీ. అఖిల దివ్య కలా వేడులగుటఁ జూచి.

కౌతుకమున మాన్యము లిచ్చి గారవెంతు

రట్టి భూమంచి రెడ్ల రాజ్యము లంగు

నుండఁగా మాకు సిగ్గేల యుండ వలయు?

ప్రభువు లెవరైనను మా కిష్టమే. ప్రజా సౌఖ్యము సపేక్షించెడివా
రైనచో వా రే జాతి వారైనను మా కానందమే. కాని ప్రజా సౌఖ్య

మహేశ్వరిని యెడల నుత్తను జాతి వాగను కారణమున క్షత్రియులను
మేము మన్నింపము. రాజ్య పాలనకుఁ గగిన క్షత్రియుఁడ నని విట్లు వీగు
నీ పరిపాలనమునఁ బ్రజలెంతి యశాఁతులై యున్నదియు నే నెఱుంగ నిది
కాదు.

సుబా--బ్రాహ్మణులకు మానాభిమానములు లేవు. ఎంత నీచా
తి నీచములగు పనుల యందైనను బ్రవేశి తును. బ్రాహ్మణుల కోరికను
దీర్చువాఁడు చండాలుఁ డైనను నరే వారికి వాఁడే సత్పురుషుఁడు. ఛీ!
బ్రాహ్మణులను గౌరవింపఁ గూడదు.

బ్రాహ్మ--పరశు రాముని శౌర్యాన్ని కోడి గాఢలు తొడిగించు
కొని నపు డీ క్షత్రియుల మానాభిమానము లన్నియు నే మూల దాగిన
వో? రెడ్లు రాజ్యములో దొంగ తనముగాఁ బ్రవేశించుటయు, వారితోఁ
బ్రత్యక్షముగఁ బోర లేక గడుపు గోరుటయు, నిశీధ నమయముల నక్మ
త్యములను గావించుటయు మానాభిమానము లున్న వారు సేయు పనులే
కాబోలు! బ్రాహ్మణులు సేయని దే పనియు సాగదు. బ్రాహ్మణులు స
ర్వ జన పూజ్యులు. నీ కింత బ్రాహ్మణ ద్వేషము గూడదు. ఓ క్షత్రి
యుఁడా! ఇటు వినుము.

శా. బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య శూద్ర నరణిఁ బ్రాధాన్యతం గాంచె నీ
బ్రాహ్మణ్యం; బిటు పెక్కు ఓతుల నికన్ వాక్రున్వఁగా నేటి కీ
బ్రహ్మాండ స్థితి కూత యై నిలిచె నీ బ్రాహ్మణ్యం; మట్లాటచే
బ్రహ్మ ద్వేషము పాడు సేయు నరు సంప త్సౌఖ్య విధ్వంసియై.

యోచించు కొనుము. నే నిదే పోవు చున్నాఁడ. (నిష్క్రమించును)

సుబా--(తనలో) అన్నా! బ్రాహ్మణుఁ డెంత నిర్భయముగ నిం
దించి పోయెను! రెడ్లు నత్పథ సంచారు లంట! మే మన్యాయ ప్రవర్తకుల
మంట! ఎంత పోతరించి యున్నా రీ బ్రాహ్మణులు! రెడ్లతోఁ బోరుటకన్న

మా కిప్పుడు బ్రాహ్మణుల సవమానము సేయుటయే ముఖ్యము.

ఉ. సంధి యొనర్చియో; రణము సల్పఁగఁ జాలక పాటి పోయి యో;
సింధు సమాన ధైర్యముఁ జెండియొ రెడ్లను; రెడ్ల పాలన
మ్ముం ధర యం దతుల్య మని మోదముతోఁ కొనియాడు నట్టిగ
ర్వాంధులు బ్రాహ్మణాధముల కాపయిఁబెట్టెన ముప్పుఁబులన్.
(అప్పుడు చంద్ర) సేనుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు)

చంద్ర—(తనలో) ఈ రెడ్ల శంతము లే నట్లు తోఁచు చున్నది.
ఎన్ని విధములఁ బ్రయత్నించినను వారి చెంత కేగుటయే మా కసాధ్య
ముగ నున్నది. వారిని బ్రత్యక్షముగ జయింప లేక మాయచే జయింపఁ
బ్రతుత్నము సేయ నదియు విఫల మైనది. ఇప్పుడు మఱల రెడ్లు యుద్ధ
మును బ్రకటించినారు. చేసిన ప్రయత్నము లెల్ల విఫలములగు చుండుట
చేతను బైఁ బై తన యేడ్వగు పుత్రులు మ్రగ్గుట చేతను నాలుతనే రెడ్ల
ను గాంచి భయ పడిన సుబాహుఁ డిప్పుడు బెదరి పోయి యుండును. ఆ
యినను నిన్నటి దినమున నాతని భార్య యగు భానుమతి వ్రాసిన జాబు
జూచుకొనిన తరువాత నొక్కింత పౌరుషము వచ్చి నట్లు తోఁచు చున్న
ది. ఏమైన నగుఁ గాక, ప్రయత్నము సేయక తప్పదు. నాకు శక్తి యు
న్నంత వఱకు రెడ్లను నాశనము సేయుటకే ప్రయత్నించెద. (పరిక్రమించి
చూచి) అదిగో! సుబాహుఁ డటఁ గూర్చుండి యేమో యోచించుకొను
చున్నాఁడు. ఆతనికిఁ బౌరుషము గల్గు నట్టి ట్లనియెద. (ప్రకాశముగా)

చ. గురు భుజ విక్ర మాన్విత, లకుంతిత ధైర్యులు, పోటుబంట్లు దు
ర్భర రణరంగ సంచరణ పార్థులు నైన సుబాహు పుత్రులన్
దురమున న్యాయహీనులయి త్రుంచిన రెడ్లను పాడి మీఱఁగా
సిరముగ మట్టు పెట్టి పగఁ దీర్చక నిద్దుర వోవ నింతయున్.

(అని సుబాహుని సమీపించుచున్నాఁడు)

సుబా—మిత్రమా! రమ్మ, మఱల నేనైన యోచించినా?

చంద్ర—యోచి చుట కవకాశమేద? రెడ్లు మఱల యుద్ధమును బ్రకటించినారు.

సుబా—ఆ! యుద్ధమునే ప్రకటించిరా? మిత్రమా! కాని కూటి కొడి గట్టినను గడుపు నీండినది గాదు సుచా!

చంద్ర—కానిమ్మ, రెడ్లు యుద్ధముఁ బ్రకటించి నంత మాత్రము న మన మిప్పుడు వెఱుతుమా?

సుబా—ఇన్ని దినములు పోరాడి యిప్పుడు వెఱవనేల? అనియుఁ గాక, చంద్రసేనా!

మ. అని నా పుత్రుల నేడ్వరం దునిమి యన్యాయమ్ముగా; నాకు ధా
రుణ దుఃఖమ్ముచు గల్గఁ జేసిన మహా క్రూరాత్ము లై నట్టి రె
డ్లచు ఘోర ప్రధనంబునం దునిమి మొల్లం నొ పగం దీర్చి కే
చనినక బ్రువ్వఁగఁ దిట్టరే జనులు లజ్జా సీనుఁడం చెంతయున్.
కావున జయాపజయములకు దైవము పై భారము వైచి యింకను
కోరుడము.

చంద్ర—వహవా! అదియే పాపము! మిత్రమా! సుబాహూ!

ఆ. వె. రెడ్డి వీరు లొండె రేగి సుక్షత్రియ

వీర నర్య లొండె విజయ లక్ష్మిఁ

బొందవలయుఁ గాని పోరాడ లేక వ్య

ర్థముగఁ బోవు వారె రాచ వారు?

(తెరలో)

గీ. గడువు గోరితి మంచు సంగరము నేయ

వేడ్కఁ బేర్చకుఁ డో రెడ్డి వీరులారా!

ఏను గోపింప మీ వల్ల నేమి యగును?

క్షత్రియుల శౌర్య వహ్ని కసాధ్య మున్నె?

సుబా—(ఆలకించి) ఆకంఠధ్వని నీ సూకుడగు వీర సేనుని దేగాదా?

చంద్ర—(ఆనందముతో) అవును.

(అప్పుడు “ గడువు గోరితి ” మను పద్యముఁ జరుపుచు

వీర సేనుఁడు ప్రవేశించును)

చంద్ర—కుమారా! రమ్మ, (చెంతఁ గూరుచుండఁ బెట్టుకొని)

రెడ్డి వీరులను ద్రుంపఁగలవా?

వీర—జనకా! అదెంత పని? రెడ్లీమి వర ప్రసాదులా?

గీ. అరుల సైన్య మ బౌత్తెన నగును గాక

నిముసమున గూల్చి వైతు యుద్ధమున నేను

పర్వతం బెంత? పిడు గెంత? పడిన యంత

క్షణముగో ముక్క ముక్కలు గాబె జనక!

చంద్ర—కుమారా! తాత్రము నిలిపితివి!

సుబా—మిత్రమా! బెట్టిలి కడుపున మేక పుట్టినా?

(తొరలొక గల కలానంతరము)

చంద్ర—శత్రువులు సమీపించు చున్నట్లున్నారు. సుబాహూ!

త్వరపడుము. త్వరపడుము.

సుబా—మన సేన సిద్ధముగ నున్నదా?

సేవకుఁడు—(ప్రవేశించి) మహాప్రభూ! మన సేన రెడ్లతోఁ నాఁ
నది. ఏలిన నారు త్వరపడవలయును.

చంద్ర—(ముందకుఁ జూచి) సుబాహూ! మనము లేక పోవుట

నీ మన సైన్యము నంకు చున్నది. లెమ్ము. లెమ్ము.

సుబా—ఓ క్షత్రియ సైనికులారా! జడియకుండి జడియకుండి, మే

మనీ వచ్చుచున్నారము.

(అని సుభాషా చంద్రసేతులు నిష్క్రమించుచున్నాడు)

వీర—(చూచి) రెడ్ల సైన్యమిదిక్కున విద్యంభించుచున్నది. మద
గజసంఘము పైఁ బడు కొదమ సింగము మాండ్కి నే నీ రెడ్ల పైఁబడెద.

(అని రణ రంగమున కేగు చున్నాఁడు)

(తెరలో) ఓరోరీ! క్షత్రియ హతకులారా!

గీ. కదనమును జేయఁ జాలక గడువు గోరి

సిగ్గులేక దుష్కృత్యముల్ సేయనేల?

పోరుటకు మేము వచ్చి యున్నార మిదిగో

రండు శౌర్యమ్ము గలిగిన గాచనారు.

వీర—(ఆలకించి) ఆ! ఈ రెడ్డి వీరుఁ డెవఁడు? గాని యెంత గర్జిం
చి యున్నాఁడు! (చూచి) భానుమంతుఁడేరా? ఏమీ వీని కావరము! ఓ
రోరీ! పరాక్రమలవ దుర్వివగ్గా!

మ. అదిరా! శూరుఁడవోదు; మాటలనె శౌర్యమ్ముంతయుఁ దెల్లమై
నది; నిందాఁకఁగఁ జెడ్డలేల? రణ సన్నాహమ్ము దీపింపఁగా
నిదె నే నచ్చితి ని న్నెదుర్చుటకుఁగా నీ పైని డంబమ్ములకు
వదరం బోవక నిల్చి నా యెదుట సంగ్రామమ్ము గావింపుచూ!

(అప్పుడు భానుమంతరెడ్డి ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

భాను—ఏమీ? ఎవఁ డీ కాలు లటచు వాఁడు! (చూచి) వీరనే
నుఁడా! ఓరోరీ! దురాత్మా! రమ్ము.

వీర—ఓరీ! ఇక నీ యాట లిచ్చట సాగవు.

ఆ. నె. మానవగతులకును మాటలు ప్రేలుట

పోరుషమ్ము గాదు; బాహు బలముఁ

గల్గి యుండితేని ఁ గ త్తినఁ గలుపుమి

వచ్చినాఁడ నీను మచ్చ మాప.

చంద్ర--(ప్రవేశించి) వసావా! కుమారా! త్వరియ వీరునకుఁ
దగినట్లు పల్కితివి!

భాను--అహా! మెచ్చుటకు నీవు వచ్చితివా? ఓరీ వీరసేనా! ఏదీ
కత్తిం గలుపుము.

(అని యిరువురు కొంత తడవు పోరిన పిదప వీరసేనుఁడు పాటిపోవును)

భాను--ఓరోరీ! రణరంగభీరూ! ఎందుఁ బోయెదవురా?

(అని వెంటఁ బడు చున్నాఁడు)

చంద్ర--(తెల్లవోయి) నా పుత్రుఁ డెంత పౌరుషము లేని పని జే
సెను! (చూచి) అయ్యో! భానుమాతుఁడు నా పుత్రుని సంహరించి వేసి
న్నాఁడు. హా! తనయా!

భాను--(ప్రవేశించి) చంద్రసేనా!

క. మెచ్చితి సుతు మాటలు విని

హెచ్చగ మది; నింతలోన నీక్రియ నేడ్వ

జొచ్చితి హా సుత యుచును

జిచ్చయ్యెనే మెప్పు వీర సేనుని యెడలక?

చంద్ర--ఓరోరీ! నరాధమా!

చ. గరువము మీఱ సంకర ముఖమ్ము నెఱుంగక యెన్నఁడేని న
బ్బరముగ మేలు మేలనఁగఁ బోవొన రించెడి మత్కుమారకు
బారిగొని విక్రమించినను బుత్ర విహీనుని జేసితివు; కా
బారిగొని నిన్న నీ జనకుఁ బుత్ర విహీనునిగా నొనర్చెదక.

భాను--మాటలు చెప్పవచ్చు. నన్ను బారి గొనుట సీతరముగా
దు. ప్రాణములపై నాశ లేనిచోఁ బోరుటకు రమ్ము.

చంద్ర--ఓరీ! తులువా! ఇదిగోఁ గాచి కొనుము.

(అని యిరువురఁ బోరు చుందురు)

(అప్పుడు సుశాహుడు ప్రవేశించును)

సుశా--వహవా! చంద్రసేనా! ఇదేసమయము!

(అని తానుగూడఁ బోకు చున్నాఁడు)

(తెరలో)

ఓరోరీ క్షత్రియాధము లారా! అధర్మ ప్రవర్తకు లారా!

క. నిలుఁడు నిలుఁడిచ్చ రొక్కట

ఖలు లారా! యొక్క బాలు గదిసి దురమ్మ

జలుసం జొచ్చెదరే? యె

దుల కేగెరింక? మిమ్ము దుగించెక నిపుడే.

సుశా--చంద్రసేనా! చచ్చితిమి.

(అని యిరువురూ బాటి పోవుచున్నాఁడు)

భాను--ఓరోరీనీపలారా! ఎందు బోయెదగురా?

(అప్పుడు హేమకూటారెడ్డి ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

హేమ--భీ భీ! తులువలాగా! మీరింటికి వీరులా?

భాను--అన్నా! హేమకూటారెడ్డి! ఎంత పోరుషము లేని పనిజే

సితివి?

హేమ--గునరాజా! అట్లినెదరేలా?

భాను-- . రెడ్డిని నే; నల శత్రువు

లొడ్డి విద్యుఁభించి దురము నొనరించెడి చో

విడ్డూరము గా నపుడీ

వడ్డముగా వచ్చి సమర మాంపందగునే?

హేమ--యనరాజా! ఇద్దఱొక్క బాలునితోఁ బోగాడు నపుడే.

టూర కుండ దగును?

భాను--అది యశక్తి బాలుర విషయము. ఇరువురు గా దిరువ.

ది మంది వచ్చినను జంజ్ర సేనాదులు నన్ను గెలువఁగలరుగా? అక్కటా! నా పొగుష మంతయు విధ్వంసమై పోయినదిగదా! ఇంక నా కీ ఖడ్గమెం జులకు? (అని క్రిందఁ బొట వైచుచున్నాఁడు)

హేమ--(తనలో) అక్కటా! యవరాజు హృదయమెంతె కొట్టుకొ నుచున్నది? అ ధ్వుం త్ముల బొటి నుండి రక్షింపఁ దలంచితిని గాని యింత యెగ్గుపుట్టునని గ్రహింపలేక పోయితిని! ఇప్పుడు యవరాజుస్త్రి సర్వాత్మ ము గూడఁ గావించినట్లు తోచు చున్నది. కట్టా! ఏమగునోగదా? (ప) కాశముగా) యవరాజా! నా వలన నపరాధమైనది. నా తప్పు సైరించి యీ ఖడ్గముం జే కొనుఁకు. [అని యిచ్చుచున్నాఁడు]

భాను--హేమకూటారెడ్డి! ఇంక నేమి లాభము? ఆ ఖడ్గమును బుచ్చుకొని నీతోఁ బోరవలెఁగాని యింక నా కా నుభాషు చంద్రసేను లు చిక్కెదరా?

హేమ--యవరాజా! అదెంతపని? నిముసములోఁ బట్టుకొనమా?

భాను--నిజముగనా?

హేమ--అబద్ధమాడెననా?

భాను--[ఖడ్గమును బుచ్చుకొని] హేమకూటారెడ్డి! అట్లయినర మ్ము. ఓరోరీ! త్రిత్రయాధములారా!

మ. మది సూహించి వశమ్ము జేసికొన సామ్రాజ్యాధి కారమ్ము; దు ర్తదులై వచ్చి దురమ్ము సేయుటకుఁ బ్రారంభించి సేనాధిపుష్ మద నా నోపముఁ గాంచి భీతిలి లినన్మానగబు వోనాడి దూఁ కెదరే? సంగరసీమనుండి పటు వక్రీభూత చేతస్కులై.

[అని యిరువురు నిష్క్రమించుచున్నాడు]

ఇది చతుర్థాంకము.

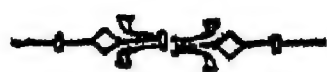
(శ్రీ) ర స్తు.

రా మ దే వ వి జ య ము .

ప ం చ మా ం క ము .

[ఒక భటుడు ప్రవేశించు చున్నాడు,]

భటు--(పైకి జూచి తనలో) ఇప్పుడు రెండు జాముల రాత్రియై నది. గాఢ నిద్రచే గన్నులు మూసికొని పోవుచున్నవి. సుఖముగా నిద్రింతమన్న వీలు లేదు గదా? ఆహా! సేవక వృత్తి యందసన్నంత యస్వాతంత్ర్యము దేని యందైన గలదా?

సీ. తన గృహ రక్షణమ్మును మాని సతతమ్ము
నొడయు నింటిని గాచు చుండ వలయుఁ
దన కన్న సంతానమును గాంచుటను మాని
యొడయు సంతతి గాచు చుండవలయుఁ
దన సౌఖ్యముల నెల్లఁ దలచి కొంటయె మాని
యజమాను సౌఖ్యమ్ము సరయ వలయుఁ
దన ప్రాణముల యెడఁ దమి వీడి తాఁ గొల్చు
ప్రభుని ప్రాణములఁ గాపాడ వలయు

గీ. నిట్టి కష్టమ్ము లధికార మెచ్చు కొలఁది
సధికమగు; నెంత చెట్టున కంత గాలి
యనెడు నారోగ్య క్తి ననృత మగునె?
సేవకత కన్న గష్ట మీ ఖిణిని గలఁజె?

నేవక వృత్తి యిత నికృష్ట మగుట చేతనే యుదార చిత్తులు దీని ని గర్హింతురు. తొలు చొల్ల నే నంత కష్ట పడ కుండఁగనే నెలకుఁ బది యాపాయిలు సంపాదించు కొన వచ్చు ననుకొంటిని. గాని యిప్పు డీ రాత్రులయందుఁ బ్రహరీ దిరుగు నప్పటికి నా తాతలు దిగి వచ్చుచున్నారు. అన్నిటి కేమి గాని రాత్రి యందుఁ బ్రహరీ దిరుగుట నా గర్భ శత్రువులకై నఁ జేకుటఁగూడదు. ముమ్మాటికిఁ గూడదు. (నిస్ప్రహతో) ఎందులకు నే నిట్లు పిచారించుట? ఎవరైన విననా? విని రక్షింపనా? నే నంతయే పెట్టి పుట్టితిని. [అని ప్రహరీ దిరుగు చున్నాడు]

[తేరలో రోదన ధ్వని యగుచున్నది]

భటు—(ఉలికి పడి తనలో) ఏమిది? అగ్ధ రాత్రి వేళ రోదన ధ్వని నేయు వారెవరు? (ఆలకించి) మఱల విర వచ్చుట లేదు. ఏ యోధుఁడైన దుస్వప్నము వచ్చుటచే నేడ్చి నేమో.

[అప్పుడు సుబాహు చంద్రసేనులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

చంద్ర—[మెల్లన] సుబాహూ! నేను చక్రవర్తి రెండవమూడవ పుత్రులగు కామ దేవ కరహటక రెడ్లను సంహరించి వేసితిని. నీవు ధర్మారెడ్డిని జంపితివా లేదా?

సుబా—చంపకేమి? ఒక్క ప్రేమన నాతని కంఠము లేత తామర తూడు పతలఁ దుసకలైపోయినది.

చంద్ర—ఇక భానుమంతరెడ్డిని, సార్వభౌముఁడగు రామ దేవారెడ్డిని, హేమకూటారెడ్డిని సంహరింప వలెను. చప్పుడు కాకుండ రమ్మ. [ఒక్కొక్కత నడచి] ఆగు మాగుము. ఇచ్చట నొక భటుఁడు ప్రహరీ దిరుగు చున్నాడు. ఈ ప్రక్కనుండి డేరా గుడ్డఁ జంపి లోనఁ బ్రవేశింతము రమ్ము. [అని డేరా గుడ్డను గటారిచే జంపి లోనికి బోవుచున్నారు]

భటు—ఇచ్చటఁ గొంతె మలుకుడై నట్లు తోచు చున్నది. ఎవ

ద నీ దెనకు రాలేమ గద? [అటు నిటు బూని] ఎవరును గాస్పించుట లేదు,

[తెరలో]

ఏమీ? నా తమ్ములను విని తండ్రిని నిడురలో సంహరించిన సాపాత్ములు మీరేనా? ఓగోరీ త్రిమూఢము లారా! నింకెడ బోయెడిరురా?

మ. వసధిక్ బ్రుగి; గోత్ర భూధర గుహా వాసమ్ము గావించినా
ఘన పాతాళము జేరినా సిబిడ తాంతారమ్మునం డాగినా
వసజాప్త ప్రభవమ్ము. గాక మును సస్మృద్ధులనా సంహరించిన
యో దర్మమ లార! తప్పక శిరచ్ఛేదమ్ము గావించెదా.
భటు--[ఉక్తిపడి తఱలో] ఏమీ త్రిమూఢములు రెడ్లను సంహరించిరా?
అయ్యో! ఎంత కష్టము? నే నిచ్చట బ్రహ్మరి దీరుగు
చుండగా రాచ వారెట్లీ గుడారములో జొచ్చి? అయ్యో! అయ్యో!
ఆ దురాత్ములు యవరాజు కంట బడినారు. ఇక వాండ్ర ప్రాణములు
నిలువవు. అద్దురాత్ముల రాక బెలిసి కొన బాలక పోవుటచే నా ప్రాణ
ములును నిలువవు హా హా!! నాపాపము పడింది.

[మఱల తెరలో]

అన్నా! ఈ తుచ్చులు తండ్రి గారి శివరము దెనకు బోవుచున్నారు.
ఏమి కీడు మూఢునో గదా?

భటు--(వడకుచు) అయ్యో! అయ్యో! సార్వభౌముని శివరము
దెనకే పోయినారా? హా హా!! చచ్చితి జచ్చితి.

[అని నిష్క్రమించు చున్నాడు]

ఇని విష్కంభము.

(ఒక శిష్యమున రామ దేవా రెడ్డి నిద్రించుచుండును)

(అస్పృశు వేగముగ సుబాహు చంద్రసేనులు ప్రవేశించుచున్నారు)

సుబా, — చంద్ర — (ఖడ్గములను గ్రించి బాటవైచి) సార్వభౌమా! రక్షింపుము రక్షింపుము.

రామ — (ఉలికిపడి) ఎవరమీరు? (లేచి కన్నలు నులుముకొనును)

సుబా — చంద్ర — మేమా న్తము అభయమిమ్ము. అభయమిమ్ము.

రామ — చూచి, సుబాహు చంద్రసేనులా? ఏమిది! ఓయీ! ఈ నిశీథ సమయమున మీరు నన్నభయము గోరు చుంటిరేల?

సుబా, చంద్ర — మంత్రభయ మిచ్చిన గాని చెప్ప జాలము. భయము లేకముచే మా ప్రాణములు కడంబు చుచ్చి. పరీక్షించుట కిది యడను గాదు. అభయ మిమ్ముభయ మిమ్ము.

రామ — ఓసుబాహు చంద్రసేనులారా! మీరు భయపడ నక్కఱలేదు. ఇదే నా ప్రతిజ్ఞ నాలింపుడు.

మ. సుర గంధర్వ పిశాచ కింపురుష రక్షింపుడు వాతాశ కి

న్నర విద్యాధర మానవాదు లెవరైనా మిమ్ము జెండాడ వ

చ్చిర దేహిన్ యమ పంచభూత దశ దిశ్చితాంశు మత్పద్మినీ

నగ కాలాదులు ముఖ్య సాక్షులుగ మీ ప్రాణమ్ముల గాచెదన్.

ఓ త్సహి, మ.లారా! మీ పూర్వ పరాధము లన్నియు మన్నింప బడినవి. మీరింక శత్రు దక్కి — యుండును.

సుబా, చంద్ర — అనుగ్రహింపఁ బడితిమి.

(తెరలో) ఓకోగి! త్రిమాధములారా! ఇంకెందు బోయెదరురా?

(వనశ్శిఖ్ర బ్రుంగిర అను పద్యము జనుపుచు బ్రవేశించి భాను మంత్రులు సుబాహు చంద్రసేనులపైఁ బడఁ బోవుచున్నాడు)

సుబా, చంద్ర — సార్వభౌమా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

(అని యాతని వెనుక నాగు చున్నాడు)

రామ—కుమారా! ఆగు మా గుఱు. (తనలో) భానుచుండు త్రిపులు ప్రియ బంధువు లను జూపి రను చున్నాడు ఎవరి? ఏమిది?

భాను—(తెల్లనోయి తనలో) ఏమిది? నాతనిది? త్రిపులాభము లను సంహరింపఁ బోవ న న్నడ్లగించు చున్నాడు? (ప్రకాశముగా) తండ్రీ! నాయుచుండు నమ్ములగు కామదేవ కర హాటక రెడ్లను, మీకూర్చి తమ్ముడగు ధర్మారెడ్డిని నిదిగించు చుండఁ దుగించి వచ్చిన త్రిపులా తకులను సంహరింపఁ బోవు నన్నడ్ల గించెనరే?

రామ—ఏమీ కుమారా! కామదేవ కరహాటక ధర్మారెడ్లనే సంహరించివై చిరిగా త్రిపులు! హా హాతో స్థి! హా హాతో స్థి!

గీ. అక్కటక్కట! తమ్ముడా! యసమవీర!

రాజ్య తంత్ర విశారదా! రణ విన్వోద!

నన్ను సోదరు విడ నాడి నాకముఁకుఁ

బోయి నాడవె? వేలుపు మూఁక నేల?

హా! కామదేవ కరహాటకులారా!

క. అక్కట! ధీ నిధులారా!

ప్రతాపిణ శౌర్య కర్థైర్యబలయతీలారా!

వికటముగ శత్రువులచే

నకటా! వధియింపఁ బడిరె? హా! సుతులారా!

హా! సుబాహు ఛంద్ర సేనులారా! నా తమ్ముని నా తినయులను సంహరించిన మీ నేమి వచ్చినది? మీ ప్రబల విరోధిని నేను గదా? నన్ను వధించిన మీకు సార్వభౌమశ్వ మశ్రమముగ లభించి యుండునే?

భాను—ననకా! మీ కంత దైత్యమేల? నే నిజే యి ధ్మరాత్ములం బొరిగొనెద. (అని సుబాహుచంద్రసేనుల మీది కుటుకుచున్నాడు)

సుఖా,--చంద్ర--సార్వభౌమా! అన్న మాట నిలుపుకొనుము.

(అని చక్రవర్తి వెనుక ద్వారముచున్నాడు)

రామ--కుమారా! ఆగుమాగుము. ఈ రాచవారు నా తమ్ము
నిగుమారులను సంహరించిన వారే యెఱుఁగు నాచే నభయ ప్రదానము
గాంచినారు. కావున వారి దెసకుఁ బోకుము.

భాను--హా! చచ్చితిఁ జచ్చితి!

రామ--తనయా! విచారించెనవేల?

భాను--అయ్యో! తండ్రీ! నా పితంబుడిని నా తమ్ములను నన్యాయముగ సంహరించిన యీ సుఖాహు చంద్రసేనుల శిరములను నూ
ర్యోదయము కాక మున్న పోవించెన నని ప్రశంభదాల్చితిని!

రామ--ఆఁ! ఆఁ! కుమారా!

గీ. ఇప్పుడె వీరల కభయమ్ము నిచ్చినాడఁ

జేరి మీ ప్రాణముల రక్షించె ననుచు

శిషభమును దాల్చి నాడెపు జలదహితాదు

తొలి మలను దోచు నంతలోఁ గ్రుంతుఁనుచు.

అక్కటా! రెడ్లకులమునకిప్పుడు మహాప్రళయముసంభవించి నట్లున్నది!

చంద్ర--(సంతోష) యువరాజ సార్వభౌముల హృదయము లిష్ట
దత్యంత చింతాన్నిచే దగ్ధములై పోవుచున్నవి! సత్సభ సంచారుల మగు
మమ్ము భాధ కెట్లైన యుసురు తెగులక పోవునా?

రామ--క్షత్తా! నా కెట్టి దురనన్ధ తెటస్థించెను! ఓ డైవమా!

క. విడిచెననా సత్సత్తుని

విడిచెననా ప్రాణములను వేగిర పడి నే

విడిచెననా ధర్మమును

విడువంగాఁ దగిన పడియె వివరింపు వెనక.

భాను—ఓ దైవమా!

గీ. శత్రువులు కుమ్మి చుట్టాలఁ జూపినాడు

జంకుఁ డోమెన సంచును శరణంబుగఁ

గూల్చెన సతులను శవధమ్ము నాల్చి నాడఁ

జెల్లరే! యిప్పుడేనేమి చేయువాడ!

సుబా,—చంద్ర—శార్వభామా! మా కథయు మిచ్చితివి. మఱి యొక లాగునఁ జేయఁ గూడదుసుమా!

రామ—(తనలో, ఇప్పుడు నేనేను సేయుదును? శత్రువులు నాసో దరని బుత్తులను గూల్చి నాగు. సూర్యోదయము కాక మున్న నారిన సునా రించెన నని శవధము బట్టినవాడను నా పద్మ కొడుకు యువ రాజు, మఱియు నిష్పడేక పుత్రుడు. అభయ మిచ్చిన వాడను నేను నా కంత మునఁ బ్రాణము లున్నంత వఱకు సుభాషుఁ డందఱి సేయ లకు భయము లేదు. నేను గూలిన క్షత్రియులును గూలుదురు ఏను బ్రాణి యున్న నా సుతుడు మ్రగ్గును. నా మన మిప్పుడు పరి పరి విధమాలఁ బోవు చున్నది. ఇంత విచార మొదలకు? పుత్రుఁ డెక్కువ వాడా? ధర్మ మెక్కువ దా? కొడుకైన నెవడు? తండ్రియైన నెవడు? ఆత్మకును బుత్తునకును సంబంధ మున్నదా? ఆత్మకు బంధువులును గర్వ పాపములగు బడి కొట్టుకొని వచ్చి సంసార సాగరమునఁ గలిసిరి. మఱల నాత్మకును బంధువు లగును వియోగ మేర్పడి యున్నది. కావున నాత్మకును బంధుగు లకును సంబంధ మెంత మాత్రమును లేదు. ఆత్మకును ధర్మము నకును సార్వ కాళిక మగు నవినాశావ సంబంధ మున్నది. కావున ధర్మ మత్యాజ్యము. నేనిప్పుడు ధర్మమునే పరిపాలితును. భానుమంతునితో నే నిప్పుడు వివాహము.

సుబా—(జవాంతికముగఁ జంద్ర సేనునితో) మిత్రమా! మీ ముఖ లక్షణములను జూడ మనలను రక్షించు నిట్లు తోచుట లేదు.

చంద్ర—(సుబాహునితో) వైవయోగ మెట్లున్నా?

భాను—(తనలో) నేనిప్పుడేమి సేయ వలయును? నా తండ్రిని బరి మార్చ కుండ సుబాహు చంద్ర సేనుల నేమియఁ జేయఁ జాలను. చేయ కున్న నేనెవ్వఁడై నా నోహము. శిష్యమును వదలి పెట్టుచునా? జన కుని జంపుచునా? ఆ కుని జంపురా? ఛీ ఛీ!! ఎంత భూరము! సుతులకుఁ డండ్రి పరచు పుణ్యము. నా తండ్రిని బంపినచో నాతల్లి యెడల మహాప రాధమును గావించిన వాడె నగుచును. నా పట్టు గొమ్మును నేకే పడఁ గొట్టుకొనిన వాడె నగుచును. తావున నండ్రితోఁ బోరఁ జరచు. (ఆ లోచించి) ఏమనుకొంటి? శిష్యమును విడుచుట? సూర్యోదయము కక మున్న సుబాహు చంద్ర సేనులను సంహించుట నా ధర్మము. ధ ధర్మ మశ్వాసము. పుత్రుఁ డెవఁడు తండ్రి యెవఁడు? ఇరువుఁకు సంబం ధమేమి? ఎంత మాత్రమును సంబంధము లేదు. ఆత్మకును ధర్మమునకు ను నని నా భావ సంబంధ మున్నది. తావున నేను నాధర్మమును విడువఁ జాలను.

సుబా—(తనలో) సార్వభౌముఁడు పుత్రుని మీఁది గాధానురా గముచే మున్ను గాపాడ లేడేమో గదా?

చంద్ర—(తనలో) వీరి యభిప్రాయమేమో? ఎంత సే పీ యాలోచనము?

రామ—భానుమంతా! శిష్యమును వదలు కొందువా?

భాను—ధర్మమును విడుచుట దోషము గాదా?

రామ—నీ శా భయమక్కఱ లేదు. పెద్దల యాజ్ఞాప్రకారము ప్రవర్తించిన నే దోషములు నంటవు. శిష్యమును దీర్చు కొనుట కన్నఁ బితౄజ్ఞా పరి పాలనము ఘనమైనది.

భాను—పితౄజ్ఞానరసన మార్గ ప్రోహము కన్నఁ దీవ్రమైనదా?

రామ--అట్లయిన న న్నెరించి పోరెనవా?

భాను--పోరినను మానినను మీదే భారము.

రామ-- (తనలో) భానుమంతుని యెడ నే నెంత వుత్తానుబంధ
చేసెము గావించు కొనినను భానుమంతుని మాటలు నాహృదయమును
వ్రక్కలు సేయఁచున్నవి. పోరినను మానినను నాదే భారమట. ఈ మా
టలో నెంత యర్థమున్నది! పోరినచో నేనయినను భానుమంతుడయిన
ను దశక చావ వలయును. మాముగువర లో నెవను ముడిసినను లోకు
లు నన్నే నిందింతురు. మానినచో భానుమంతుని శిష్యము చెల్లెను. నా
కడుపుఁ బుట్టిన వాడు ప్రతిజ్ఞ పాలకుడు గానిచో నా యపకీర్తి నా
ది గాదా? (ప్రకాశముగా) భారము మాట యనులుండ నిమ్ము. నన్నే
దిర్చి పోరుదవా?

భాను--నాశిష్యమును నేను నెఱవేర్చి కొందును.

రామ--నే నేనా ప్రతిజ్ఞను దీర్చు కొనఁ జాలని వాడను?

భాను--అయినచో బోరుదము.

రామ-- (మహాగ్రహముతో) పీరి! డింభకా! నాతోఁ బోరి న
అర్థమలవా?

భాను--జ యాప జయములు దై వాధీనములు.

రామ--ము మ్మాటికియర్థమే చేసెదవా?

భాను--ప్రతిజ్ఞాపరి పాలనము గావించుటకు నా ప్రాణముల నైన్మ
విడిచి వేసెదను.

రామ--అయినచో నీక నీ ప్రాణములు నిలువవు.

భాను--నేను చచ్చెనో బ్రతికెదనో చెప్పుటకు మీ కధికారము
లేదు.

రామ--నేను నీకన్నఁ బెద్దవాడను. అరితేరిన వాడను. నీవు నా

యంత సమర్థుడవా?

భాను--కా వచ్చును. కాక పో వచ్చును. ఇష్టి డా విచార మనా వశ్యకము.

రామ--తప్పక చచ్చెదవు?

భాను--అట్లే నచో నా కొఱకు స్వర్గద్వారములు తెరవబడును.

రామ--స్వర్గమునకుఁ బోవ మనసగుచున్నదా?

భాను--స్వర్గమును గోరని వా రెవ రుందురు? ఎప్పు డెట్టి మరణ మానసమగుచో. ఇప్పుడైనచో నాకు నిస్సందేహముగ స్వర్గము లభించును.

రామ--అటునఁ గాచి కొనుము.

భాను--సిద్ధముగ నున్నాడను.

రామ--నిన్న జూచిన నాకు జాలి కలుగుచున్నది. పిల్లవాడవు. అజ్ఞానుడవు. తొందర పడుచున్నావు. చెడిపోతివి. ఆలోచించుకొనుము.

భాను--నా ఆలోచించు కొని వలసిన దేమియలేదు. నా శత్రుమును వధలు కొను మని చెప్పుచున్నాను. అట్లే న నేను విజ్ఞానవంతుడ నయ్యెదనా?

రామ--అయ్యెదవు.

భాను--అప్పుడు నా విజ్ఞానశక్తియు నకుఁ బిన్న తన మధ్యంతరము గల్గింపదా?

రామ--ఓరీ! నీ వాచారశైలియు మేర మీఱు చున్నది. ఇంక నే ను సహింపను.

భాను--సహింపుమని నేను బతిమాలు చుంటినా?

రామ--కోరినను సహింపను. క త్తి గలుపుము.

భాను--ముందు మీరు కలుపుడు.

రామ--ఇదిగో గలిపితిని.

(ఇరువురు బోరు చున్నారు.)

చంద్ర--(తనలో) ఈ పోరాటమున భానుమంత్రుడు కడ తేటిస
చో మే మశ్చిష్టవంతులము. ఇరువురును గడతేటిసచో నిక మా పుణ్య
ముసకి మేర యెక్కడిది?

సుఖా--(తనలో) దైవమా! మమ్మా గడ్డిగప్పుము.

(తేరిలో)

ఆ! ఏమి యీ విషయము!

చ. చెనయులు రాచవార లని సేయఁగఁ జాలక; మీర లొండొరుల్
దునుము కొనంగఁ జేయ నిలు దుర్లతులై శరణన్న యంత నె
మ్మనమునఁ బొంగి శాత్రవ సమాజము నన్వంగ నిర్విధమ్ముగా
జంకుడుఁ నుత్తుఁడుక రణముస్పంగన్యాయమే? పోరుమా నడి!

(అప్పుడు ప్రళయభైరవుడు ప్రవేశించి పోరు మాన్పించు చున్నాడు.)

సుఖా--చంద్ర--(తనలో) హా! చచ్చితిమి చచ్చితిమి! హా దై
తమా! విధము చెసినను ఫలము గక్క నట్లులున్నది.

ప్రళయ--సార్వభౌమా! ఏమిది? పుత్రుని తోడనా పోరాడక
పు? భానుమంత్ర తేడ్డి! గురు దానముల యెడలఁ జూపవలసిన వినయ విధే
యతలా యివి?

(తేరిలో)

బ్రీ! సార్వభౌముడును యివరాజు నింకఁ బోరుచునే యున్నారా?
మహాదేవతేడ్డి! రమ్మ రమ్మ. అయ్యో! ఈ సంగతి గురువర్యునకుఁ దెలి
సినదో లేదో గదా!

ప్రళయ--అదిగో సేనాను లేతెంచుచున్నారు. మన సైన్యమెట్టి

విరగఁ బడు నట్లు తోచు చున్నది, అన్నా! ఎంత సంతోషము గల్గెను.
(అప్పుడు వేగముగ మహాదేవ రెడ్డితో హేమకూటారెడ్డి ప్రవేశించును)
హేమ--గురువగా! దయచేసితిరా? సార్వభౌమా! ఏమి యీ
వికీరతము!

మహా--దేవా! నీవు కోపించిన ముజ్జగములు దల్లిడిల్లి పోవా?

హేమ--అన్నా! క్షత్రియాధము లెంత యన్యాయమున కొడిగ
ట్టిరి! సార్వభౌమా! యుజరాజా!

చ. "అడఁచెన" నంచు "గాచె" నటంచు బ్రతిజ్ఞలఁదాల్చినట్టిమీ
రుమాకుఁడు; రెడ్ల వాడిమికి నోర్వఁగఁ జాల! వ్రాలి కాళ్ళపై
విడియము లేక; తండ్రికిని బిడ్డకుఁ గయ్యము గల్పి నట్టి యీ
చెమగుల క్షత్రియాధములఁ జీల్చెన దీర్చెన రెడ్ల ద్వేషము.
(అని సుబాహు చండ్రసేనులపైఁ బడఁ బోవును)

రామ--సేనాధిపా! స్వరపడకుము. (అని యాతని నాఁచును)

భాను--మహాత్మా! ఈ సుబాహు చండ్రసేనాధముఁ లర్థ రాత్రి
వేళ సేతెంచి నా పితఁడని నా తమ్ములను సంహరించి, యంతటితో
దృష్టికొండక నన్ను యనుముటకై నా గుడారము జొచ్చిరి. నా సోదరు
ల గోడన ద్వని విని నేను మేల్కొంచియుంటిని గాన నన్ను సధిప వచ్చి
న యిద్దురాల్తులపైఁ బడితిని. అప్పుడు వీండ్రువురు నా మాగధ్యమున
కోర్వఁగాలక పలాయనము గావింప వెంట నంటి యిట్లు ప్రతిజ్ఞఁదాల్చితి
ని. (అని "ననధి" ట్రుంగిన " అను పద్యముఁ జదివి) ఈ శపథమును
నేను తీర్చు కొన వలదా?

హేమ--ఏమీ? ధర్మారెడ్డిని, గామదేవ కరహటకరెడ్లను సంహ
రించివైచిరిగా క్షత్రియాధములు!

మహా--దేవా! అట్టి క్షత్రియాధములను సంహరింపకు పేక్షయేల?

రామ—అలకింపుడు గురు వర్యా! నిన్న జరిగిన నా గ్రామమున గలిగిన బడలికచే నొడలు మఱచి గాఢ నిద్రాస్థితి నొంది యుండఁగా నీ త్రితీయలత్యా గుఱువై వచ్చి శరణు జొచ్చిరి. ఆ సేతువుచే నప్పుడు వారి కే నిష్ఠిభయ మిచ్చితిని. అనిసురగంధర్వ అను ప్రియము చదివి అట్టి నాశపథమును దీర్చు కొన వలదా?

సేతువు—ఈ సేతువు మోసపుచ్చి యభయముగాంచిరి. అటు లగుటచే మోస కాండ్రుగ నీ త్రితీయధములు వధులు.

మహా—ప్రాత్రు నేమియు సంగతి యటులంచి యాక్రొత్త నేరమునకు వీక్షు నధులు.

ప్రళయ—సే గాధిపురాగా! మీ కొక్కిలై తడవు శాంతిల పుండు. యన రాజా' నీమూర్ఖ బంధువుల నన్యాయముగఁ జూపిన త్రితీయలను సంహరింప సేవు ప్రతిజ్ఞ బూనుట యుక్తముగ నే యున్నది. సార్వభౌమా! శ్రేణువు లెట్టి వారైనను వభయము గోరి నష్టదీచ్చుట స్పృహ ధర్మ మగుటచే నీ వభయ మిచ్చుటయు భాగుగ నే యున్నది. అనియుంటి మా క్రమునకుఁ దండ్రుల గొడుగు సన్యోగ్య సంహారణోచ్చలై పోరాడ స

చుదా—(తనలో) ఈ బ్రాహ్మణుడు తోగియుఁ దగని కత్తిచే మా కంఠములను గోయు చున్నాఁడు. మా కర్మ మేమి లున్నదో.

సుఖా—(తనలో) ఓరీ! బ్రాహ్మణాధమా! నమయమునకు నే వెక్కడ దాహరించితివిరా!

రామ— భాను—గురు వరా! మఱేమి నేయ వలయును?

ప్రళయ—ఈ యీలోచన మింతకుమున్న నాతోఁ జేయ వలదా?

రామ—గురు వరా! మఱచి పోయితిని. త్రిమింపుడు.

భాను—సూర్యోదయము గాకుండ శపథమును నెఱవేర్చి కొవ వ

లసిన వాడ నగుటచే నగు సేయఁ బాలక మీ యెడ మహాపరాధమును గావించితిని. నాతప్పు సేరింపుడు.

ప్రశ్నయ--మీ యగువర శపథములు నెఱవేరి వలసిన వేదము?

రామ--భాను--జేను.

ప్రశ్నయ--అట్లయిన నిలుల సేయఁడు.

రామ--భాను--ఎట్లు?

సోమ--గురు వరా! మన పగ దీని నలుల సెలవి డు.

మహా--మహాత్మా! శిష్యుల మనవిని బాలింపుడు.

చంద్ర--(తనలో) ఏమి చెప్పినో. మాజీవములు నిలుచునా?

సోమ--(తనలో) దైవమా! మమ్మొక కంటఁ జూడుము.

ప్రశ్నయ--వినుడు. భానుమంతా! నీ వీ సుభాషణ చంద్ర సేను కిరీటములను బడఁ గొట్టుము. మాన వంతులకుఁ గిరీట భంగము శిరస్థానము నంటిదే. అటు చేసిన సీశపథము నెఱవేలును. సార్వ భూమా! నీ వీరి ప్రాణములను నూత్రము గాచెన నంటివి. యవ రాజ్యము గావించిన శపథమును నెఱవేలును. క్షత్రియులు కేవలము ప్రాణ భిక్షకుల్లు.

రామ-- భాను--బాగున్నది.

సోమ--గురువరా! శత్రుశేషముంపడగునా?

ప్రశ్నయ--ఉండుగూడదు. అయిన నిన్ను డేలులఁ జేయఁగల విలుక మా. కాని యధర్మ ప్రవర్తకులు చెడి పోదురని నమ్ముము.

మహా--మహాత్మా! చే జిక్కిన శత్రువులను విడుచుట యవ ముద్ధమునకుఁ బిలుచుట గాదా?

ప్రశ్నయ--మీరు పౌరుష కీనులా?

రామ--ఓయీ! ఎప్పుడు లేని దిట్లగు చుంటివేయి?

భాను--అటులఁ బిలుచుట వీర ధర్మము గాదా?

సుబా--(తనలో) ఏమి ప్రతాపములు సుష్టుచున్నాడు!

చంద్ర--(తనలో) ఒక్క నిమనము దాటి పోయినది. కాకున్న నీ ప్రగల్భము లేమగునో! కానిమ్ము. బ్రతికియున్న మఱల గండెత్తిరావచ్చు ప్రళయ--యవరాజా! ఆలసించిన దెల్లిపాటును, చూచెనవేళ

భాను--మహాత్మా! ఇదే నా శఙ్ఖమును దీర్చికొనుచున్నాడను (అని సుబాహు చంద్ర సేనులకుఁ గిరీట భంగము గావించును)

సుబా--(తనలో) నా రాజ్యము నందలి గ్రాహ్మణులకు ముష్టు ప్పలు బెట్టి నా శ్రోధమును దీర్చికొందును.

ప్రళయ--సార్వభౌమా! నీ ప్రతి నెఱవేఱినదా?

రామ--మహాత్మా! బుద్ధిసాగరాలగు మీ దయ వలన మా వంశము నిలిచినది. మేము సఫలీకృత మనోరథులమైతిమి. రెడ్లకు జయము చేకూఱినది. కాని సర్వకాల సర్వానస్థల యందును జే దోడు నాదోడుగ నుండు నా తమ్ముడును బసికూనలగు కామదేవకరహాటకులును తన లోటు నేనిప్పు డనుభవించుచున్నాడను. ఐనను భానుమంతునకే యపాయమును రాకుండగాపాడిన భగవంతున కనేక వందనములిడుచున్నాడను. ఈ బుద్ధులగుఁ గాక!

ఉ. ఆర్దులఁ బ్రోచి నాజ్యము సందుచు నుందురు గాత మెల్లలున్
భాను--భూమి నేచి భూజనుల దుఃఖ మడంతురు గాక తీర్చు
ప్రళయ--

స.

త్వత్తమ తామ నెల్లరును స్వార్థ పరత్వము బాసి పేర్చి న
తీర్తియెముఖ్యమంచును సుకృత్యములన్ బొనరింతుగావుత
(అండలును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది పంచమాంకము.

ప్రకటన.

శ్వాగతము!

పెలసులభము!

శ్వాగతము!

పెలముడికము.

పాణిగృహీతా

శ్రవణానంద

శృంభుల.

ఇది తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవుల పాణి గృహీతకును శ్రవణానంద మునకును విమర్శ గ్రంథము. ఆంధ్ర దేశమునఁ జొచ్చి యుండు గ్రంథములు నాంధ్రులకెంత యవమానమును గలిగించినదియు నీ గ్రంథము విస్పష్టముగఁ జెలుపును. ఇది నిష్పక్షపాతముగ ప్రాచీన బడిన యుద్దాంతము. ఈ గ్రంథ మాంధ్ర భాషా పరిజ్ఞానాదులకు విస్పష్టముగా సాహిత్యమును సులభముగఁ గలిగించును. విస్పష్టములను ప్రాచీన న సేక కవులు ప్రయోగించు ప్రయోగము లిందు పండిత కొలది విమర్శింపఁబడినవి. ఇది పండితులు, కవులు, విద్యార్థులు స్వల్పము జనము నుగిసది. ఇది విద్యార్థులకు నిష్పక్షాంధ్ర సాహిత్యమును, గవులకు సరస కవిశ్యమును, పండితుల కపారామోదమును గలిగించును. శ్వాగతముగాని ప్రార్థనలు చిక్కవు. చిక్కని సులభ శైలి. నునుపు కాగితముల పలుని జక్కగ ముద్రింపఁబడును. సర్వాంగ సూదరముగా నీ గ్రంథ మించు ముద్రము ౧౦౦ పుటలుండును.

పెల రు ౦-౩-౦ లు.

దరఖాస్తునారులకు ఏప్రిల్ మాసాది నంపఁబడును.
వలయువారు,--

మానేషరు, కలాభి వర్ధని,
రాయవరము, కోట రామచంద్రపురం పోస్టు,
గోదావరి జిల్లా. (అని న్రాయవలెము)

